

DEEL I

DE HISTORISCHE GEOGRAFIE
EN DE GESCHIEDENIS

DE HISTORISCHE GEOGRAFIE VÓÓR 1600

1. Het schorreland ten oosten van de Gentele

In het 1ste millennium v. K. bestond de Vlaamse kustvlakte uit een uitgestrekt veenmoeras, dat door een duinengordel van de zee afgescheiden was. Omstreeks 200 v. K. brak de Duinkerke I-transgressie door de duinen. In de kuststreek werden talrijke getijdegeulen uitgeschuurd. Een aantal van deze kreken vormden samen de delta van de Reie. In de daaropvolgende twee eeuwen bracht de vloed een laagje klei over de turfbodem.

De Duinkerke I liep ca. 50 n. K. ten einde. Gallo-Romeinen vestigden zich op de nieuwe bodem. Dezen beoefenden o.a. de kunst om zout uit zeewater te winnen. In de Vlaamse kustvlakte heeft men totnogtoe drie zoutwinningen uit de bedoelde periode ontdekt en onderzocht, nl. te Zeebrugge, Raverside en Leffinge¹. Daarnaast werd in een niet nader gelokaliseerde turfwinning een stuk Gallo-Romeins aardewerk aangetroffen, nl. een kruikamfoor „gevonden te Ramscapelle in de torfgrond - 1814”².

De opkomende Duinkerke II drong de kustbevolking naar de Zandstreek terug. De vloed spoelde over grote oppervlakten het slib van de Duinkerke I en de daaronder liggende veenlaag weg. Van de Zinkval uit reikte een brede getijdegeul tot Brugge. Deze strandkreek — Scheure of Zwin geheten — vormde met haar zijtakken de benedenloop van de Reie. Tussen de vele geulen bleef een aantal grotere en kleinere eilanden bestaan. Daarover zette de overstroming een flinke laag kleiig of zandig slib

af. Deze grond drukte het turfpakket samen. Na enige tijd verminderde de kracht van de vloed, zodat omstreeks 700 verscheidene kreken en aders met zandige klei opgevuld geraakten³.

De Bodemkaart laat zien dat geheel Westkapelle en de oostelijke helft van Ramscapelle door de boven vermelde getijdegeul Zinkval-Zwin uitgeschuurd werden. In dit gewest is tussen de aangeslibde lagen slechts hier en daar een restje turf achtergebleven. In de westelijke helft van Ramscapelle steekt gemiddeld 1 m veen onder de kleilaag, die daar 1 tot 1,5 m dik is. De westoever van de vroegere geul — tegelijk de oostoever van het groot turfeiland — loopt onder de terp Koudekerke, langs de terp Ramscapelle, naar het zuidzuidoosten⁴.

Bij het einde van de Duinkerke II, d.w.z. omstreeks 700, schoof de schorre flora over de strandvlakte vooruit. De Frankische boeren, die gedurende de genoemde transgressie de Zandstreek bezet hadden, lieten hun schapekudden de zoute flora afgrazen. Ze bouwden vluchtheuvels in de onbeschermden kustvlakte. De schapeboeren gaven een naam aan verscheidene delen van de schorren, die ten noorden van de strook Brugge-Sijsele-Maldegem noordwaarts aangroeiden. In de bedoelde periode behoorde de omgeving van de Zinkval bij de 'pagus Rodanensis', d.i. het distrikt Aardenburg.

Op de rand van de Zandstreek stonden de nederzettingen Brugge, Gere (het latere St.-Kruis), Sijsele, Maldegem, Aardenburg. Van deze plaatsen uit liepen schapewegels naar de schorreweiden. We vermelden hier alleen de

weg, die van Brugge recht naar het noorden loopt, en die later de Dudzeelse Weg zal heten⁵. Een van die schorreweiden verschijnt in 737 onder de naam 'Grifningas', d.i. Greveninge. Dit gewest omvatte, op de toenmalige linker-oever van de Zinkval, de ruimte tussen de latere nederzettingen Oostkerke en Westkapelle.

De St.-Pietersabdij te Gent heeft in de schorrevlakte ten noorden van Brugge verscheidene bezittingen verkregen. We citeren vooreerst de volgende schenking : „Ambrico dedit ad mensa fratrum... in pago Rodanainse, in loco qui dicitur Grifningas, prato qui per stato tempore pascat berbices 30, et mancipia nomine Berthlende”. Vertaling : „Ambrico schonk, voor het onderhoud van de broeders... in het distrikt Aardenburg, op de plaats genoemd Greveninge, een weide die in de zomer 30 schapen kan voeden, en een lijfeigene genoemd Berthlende”⁶. Andere schenkingen in de buurt van Greveninge zijn, zoals we verder zullen zien, na de indijking in erfelijke renten omgezet geworden.

In de 10de eeuw begon men plannen te maken, om in de Vlaamse kustvlakte schorregronden te veroveren. De dijklijn Gentele-Evendijk-Zidelinghe heeft in de sektor Brugge-Oudenburg, nog vóór 1000, een grote polder gewonnen⁷. Deze omvatte o.a. een deel van de aanwerp Scharphout, 12 km ten noorden van Brugge⁸. Omstreeks dezelfde tijd werd van Aardenburg uit, en op de eilanden Kadzand en Wulpen, grond ingedijkt⁹. Om die reden vermoeden we dat men na de Duinkerke II, ook in de sektor Brugge-Maldegem, een strook rijpe schorren gewonnen heeft.

In het begin van de 11de eeuw vloeide de Duinkerke III A over een deel van de kustvlakte ten oosten van de Gentele. Deze overstroming was veel zwakker dan de voorgaande, en veroorzaakte geen ingrijpende wijzigingen in het bedoelde schorreland. De situatie van de

voornaamste krek en schorreweiden bleef nagenoeg ongewijzigd. Slechts een deel van deze weiden en van de schapewegels geraakte overspoeld. Na de Duinkerke III A groeide Greveninge oostwaarts aan. Even ten noorden ervan staken Scherpenesse en Zandschere¹⁰ vooruit. Deze twee aanwassende landtongen vormden toen de westoever van de monding van de Zinkval. De aanwerp Scharphout vorderde in oostelijke richting.

De schorren, die even ten noorden van Gere, op de oostoever van de Scheure lagen, werden het Broek genoemd. Daar liep de Ede naar de Scheure. Ook vanuit de streek Sijsele-Maldegem-Aardenburg kronkelden beken naar de Scheure-Zinkval, en trokken schapewegels naar de voorliggende weidegronden. In de bochten van de brede Zinkval begonnen platen te bezinken.

Laten we de situatie van de schapewegen en van de vluchtheuvels in het gewest tussen de Gentele en de Scheure overzien. Links en rechts van de Dudzeelse Weg, die noordwaarts kronkelt, liggen enkele kunstmatige hoogten¹¹. Van de genoemde weg waaierden zijtakken uit, die zich naar verscheidene onderdelen van de schorrevlakte richtten. Een tak loopt naar de omgeving van het latere Lissewege¹², een andere naar de schapeweiden van Greveninge. Deze heette later Sweversweg. In die buurt staat nu nog de vluchtheuvel Ten Doele¹³.

Nog een vertakking loopt naar het latere Westkapelle, en een andere naar de woonterp Ramskapelle. Op de westzijde van de Dudzeelse Weg, die verder noordwaarts trekt, staat de terp Kathem. De genoemde weg bereikt tenslotte de streek tussen Scherpenesse en Zandschere, waar we de Ruge en andere 'hooghe wallen' gelokaliseerd hebben. We wijzen er echter op dat aangaande de kunstmatige hoogten, die W. Wintein en wijzelf gesitueerd hebben, moeilijk

kan uitgemaakt worden of ze in de schorretijd, ofwel nog na de indijking opgeworpen werden.

2. De bouw van de Evendijk

In het midden van de 11de eeuw vormden de schapeweiden Zandschere, Scherpenesse en Greveninge, de grens van het werpland op de westoever van de Zinkval. Een uitgestrekt schorreveld lag op de indijking te wachten. Na de Duinkerke III A werd omstreeks 1050, van de Gentele uit, door middel van de Dulleweg, eerst een kleinere strook grond gewonnen. In deze kleine polder vinden we, o.a. het Hof te Kleihem.

Indien het reeds besproken voorland ten noorden van Gere-Sijsele nog niet vóór de Duinkerke III A ingepolderd was, dan moet ook deze landwinning, omstreeks 1050 gebeurd zijn. Totnogtoe dachten we dat de oude weg die, ten noorden van St.-Kruis, van de hoeve Blauwe Zaal naar Damme loopt, behoorde bij de Evendijk die het land ten oosten van de Gentele gewonnen heeft.

De volgende argumenten sporen ons aan om te geloven, dat de bedoelde weg een deel vormt van een oostwaartse gerichte dijk, die te Damme gedeeltelijk onder de naam Branddijk bewaard gebleven is, en dat de landwinning op de rechteroever van de Scheure bijgevolg ouder is dan de inpoldering op de linkeroever :

1. We nemen niet aan dat de landwinning even ten noordoosten van Brugge achterwege bleef, terwijl de inpoldering reeds 12 km ten noorden van Brugge gevorderd was, en ten noorden van de streek Maldegem-Aardenburg reeds grote stukken schorreland gewonnen waren.

2. We weten al dat de Reie-Scheure, bij het insluiten van de oudste polder ten noorden van

Brugge, buiten de Gentele gebleven is. Anderzijds bemerken we dat, op de rechteroever, ook de Branddijk de Scheure opengelaten heeft.

3. In de omgeving van Gere-Vive bevinden zich een paar leenhoven, die later aan de inpoldering van de schorren tussen de Dulleweg en de Branddijk meegewerkt hebben. We bedoelen vooral het Hof te Heis¹⁴, het Hof ten Broeke¹⁵, de hoven die respectievelijk 'te Reigaarsvliet' en 'ter Kalvekete' zullen genoemd worden¹⁶.

Het zuideinde van de Branddijk was ongetwijfeld, zoals de Gentele, een schapewegel die van de Zandstreek naar de schorrewelden liep. Het bedoelde zuideinde is waarschijnlijk de weg, die van de kerk van St.-Kruis noordoostwaarts tot aan de herberg 't Hapertje op de Damse Vaart voortkronkelt, en vervolgens naar Damme¹⁷. De lengte van de gehele weg, van St.-Kruis tot Damme, bedraagt 4,5 km. Verder is een deel van de Branddijk onder de zeventiende eeuwse vestingswerken van Damme verdwenen.

De dijk buigt dan oostwaarts om, en vormt over 700 m de huidige weg naar Vive. Daar kruist de Branddijk de Ede, en loopt verder oostwaarts. De omwalde hoeve Bonem werd binnen deze dijksector opgericht, nl. 1 km ten noorden van Vive. De dijk sneed vervolgens in het voorland van Sijsele enkele beken af. In die sektor is later Moerkerke ontstaan. Tenslotte sloot de Branddijk op de plaats, geheten de Hoorn, bij de streek Maldegem-Aardenburg aan. De afwatering van de bedoelde polder verliep vermoedelijk door een sluisje gebouwd op de plaats waar de Ede afgedamd was.

Omstreeks 1070 hebben verscheidene hereboeren uit de Zandstreek de handen samengeslagen om een grote polder in te dijken. Op een plaats 12 km ten noorden van Brugge vertrekt de Evendijk¹⁸ uit de Gentele, en loopt 7 km oostwaarts. Enkele terpen, o.a. Raaswalle¹⁹ en

de Rugge²⁰, vielen binnen de bedoelde dijksektor. Ca. 200 m ten noordoosten van de Rugge zwenkt de Evendijk naar het zuidoosten af. Deze sektor zal, nadat de Vardenaarspolder gewonnen is, de naam Zomerdijk krijgen.

Verder oostelijk zal de Evendijk de naam van het aangrenzende Hof ter Kalvekete aannemen. De Kalveketedijk heeft het noordeinde van het Krom Water afgedamd. Binnen de sektor Zomerdijk-Kalveketedijk liggen Scherpenesse, de woonterpen Ramskapelle en Westkapelle, een hoge wal 1 km ten westen van Ramskapelle, en een hoge wal 1 km ten zuidwesten van Westkapelle.

Ter hoogte van de latere Schapenbrug draait de Evendijk naar het zuiden, en wordt hier Brolozedijk genoemd. Deze heeft het zuideinde van het Krom Water, en een paar kleinere krenken afgesneden. De dijk heeft slechts over een lengte van 300 m zijn vorm behouden; de hoogte bedraagt daar ca. 2 m, de breedte ca. 25 m. Ca. 1,5 km ten zuiden van de Schapenbrug werd bij een latere stormvloed een brede bres geslagen. Binnen de vroegere dijkbreuk ligt nu een laagje overslaggrond²¹. Aangezien de Brolozedijk ongeveer een eeuw de oostgrens van de inpoldering vormde, werd hij ook Oostdijk geheten.

De terp Ten Doele staat 2 km binnen deze dijk. Ongeveer 1 km ten zuiden van de zojuist beschreven breuk ontmoetten de dijkbouwers de brede bedding van de Scheure. Daar bogen ze hun dijk eerder scherp naar het zuidwesten af. Daarom kreeg die plaats de naam 'ten hoeke'. Men legde de Evendijk op de linkeroever van de bochtige kreek. Tengevolge daarvan vertoont de dijk, over een lengte van 7 km, verscheidene kronkels. Die sektor heet dan ook Krinkeldijk²². Deze heeft te Hoeke en te Oostkerke enkele bijrivieren van de Scheure afgesneden.

Tenslotte was men verplicht om de benedenloop van de Reie zelf te overdammen. Dit gebeurde ca. 6 km ten noordoosten van Brugge. Daar bezat de Scheure niet meer zulke breedte als verder stroomafwaarts. De dam van de Scheure sloot vervolgens 2 km ten noordwesten van Bonem bij de Branddijk aan. Naar onze mening werd de boven beschreven dijklijn, die ca. 25 km lang is, omstreeks 1070 aangelegd, omdat de parochies Uitkerke, Lissewege, Dudzele en Oostkerke die, binnen de bedoelde dijk ontstonden, reeds in 1089 vermeld worden.

Onder de hereboeren, die in de nieuwe polder leengronden verwierven, kan men twee categorieën onderscheiden: 1. de heren die reeds in Binnen-Vlaanderen een leenhof bezaten; 2. degene voor wie de Graaf in het gewonnen land een leengoed stichtte. Ons overzicht van de feodaliteit van het gehele land binnen de Evendijk kan echter nog niet volledig uitgewerkt worden. Hier vermelden we kort de voornaamste leenhoven, vooral in en rond Ramskapelle en Westkapelle.

In de noordwesthoek bevindt zich het Hof van Uitkerke. In de buurt liggen achterlenen van het Hof van Snellegem²³. Het Hof te Fransele, later Ten Walle geheten, staat 1600 m ten noordwesten van Lissewege. Dit leen hing van het Hof van Oostrozebeke af. Ten noorden van Lissewege bevindt zich Wilsberge, een achterleen van de Heer van Maldegem, nl. van zijn Hof te Rezinge²⁴.

Bij het domein Ter Does behoorden niet alleen de omringende landerijen, maar ook de terphoeve Raaswalle met 125 G grond²⁵. Ter Does wordt in 1106 voor het eerst vermeld, en wel als een cisterciënserabdij²⁶. We geloven echter niet dat de monniken van Cîteaux aan de landwinning meegewerkt hebben, veeleer dat ze ca. 1100 het bewuste landgoed te Lissewege gekocht of gekregen hebben, zoals Vaucelles la-

ter te Knokke een leengoed zal verwerven²⁷.

Ten noordoosten van Lissewege vinden we Beukemare, het Hof van Koudekerke en het Hof te Heis²⁸. In en rond Ramskapelle liggen vooreerst enkele zelfstandige leenhoven : Veldegoed, het Hof te Ramskapelle, een leengoed zonder naam in het 55e Reig, en Diericx Vos Wal. Vervolgens noemen we de leenhoven uit de Zandstreek, die te Ramskapelle achterleen- grond bezaten : het Hof van Gistel, het Hof van Zedelgem, het Hof te Rezinge, het Hof van Oostrozebeke, het Hof van Voormezele²⁹, en het Hof ten Broeke.

De parochie Westkapelle bevat binnen de Evendijk de volgende leenhoven : het Hof ten Poele, het Hof ter Kalvekete, het Hof te Reigaarsvliet, het Hof ter Zale B. We vinden achterlenen van Aaishove. Verder vermelden we nog het Hof van Oostkerke en een paar belangrijke leenhoven te Dudzele : Arzele, Ten Hecke, Grammez, en het Hof van Dudzele.

We wijzen erop dat de Brolozedijk een groot deel van Greveninge ingepolderd heeft. In het bedoelde gebied treft men twee leengoederen aan, waarvan de naam aan de schorretijd herinnert. Ze worden beide 'heernesse' geheten³⁰. We vermelden vooreerst een blok van 137 G 236 R ten noorden van Hoeke. Deze gronden bleven na de indijking belast met „de leenrente genaemt de heernesse”. De berente percelen betaalden 2 sch. 4 d. par. per gemet³¹.

Anderzijds vormde de reeds vermelde schapeweide van de St.-Pietersabdij (par. 1) een leengoed „gheheeten de hernesse”. Na de indijking hebben de monniken daar een hoeve opgericht. Dit domein ligt te Oostkerke, bij de grens van Dudzele, 1 km ten zuiden van het Ramskapelse grondgebied. Het omvat 44 G leenland en 20 G achterlenen³². Verder inde de abdij een 'pennynckrente' van 2½ sch. par. per G op percelen in de omgeving van Kathem, die

samen 129 G 172 R omvatten. Twee van die percelen lagen te Ramskapelle : 1. 7 G 124 R in de Wallebilk; 2. 5 G in het 62e Reig langs de Visweg (B 377-79). Het is mogelijk dat die rente voortkwam uit het feit, dat de monniken rechten bezeten hadden op de schorreweiden in de bedoelde omgeving³³.

3. Het afwateringsstelsel van de Oostwatering

Paragraaf 1 toont aan hoe en wanneer de tweede Evendijk duizenden gemeten schorreland op de zee gewonnen heeft. Bij het sluiten van de dijk stonden de eigenaars van de nieuwe polder voor het volgende probleem : waar zal men het overtollige water van het ingedijkte gebied, en van de beken uit de Zandstreek naar de zee lozen ? Daarbij kwam het feit dat het vaarverkeer tussen Brugge en de Zinkval niet in het gedrang mocht gebracht worden.

Het probleem van de afwatering eiste dat alle gelanden samenwerkten, en dat ze, steunend op het voorbeeld van de Westwatering³⁴, d.i. de watering tussen de Gentele en de Zidelinghe, een nieuw waterschap stichtten. Dit laatste heette vermoedelijk Oostwatering³⁵. Dit waterschap is, waarschijnlijk in het eerste kwart van de 13de eeuw, gesplitst in twee delen, die Eiesluis en Reigaarsvliet zullen heten³⁶. Maar het ontbreken van geschreven bronnen uit de bedoelde periode vergemakkelijkt niet de studie van het waterwegennet in het Noordvrije.

Eerst in het jaar 1266, d.w.z. wanneer het afwateringsstelsel reeds bijna twee eeuw bestond, vernemen we enig nieuws betreffende het waternet. Het gaat om een sluis te Oostkerke bij het kasteel van Lembeke, 2,5 km ten noordoosten van het latere Damme. Die sluis was gebouwd in de monding van de kreek, die later Monnikerede zal heten. De Scheure was ca. 2 km zuidelijker afgedamd geweest, en door mid-

del van de dijkgracht met de sluis bij Lembeke verbonden.

Die sluis wordt vermeld dank zij een betwisting tussen Damme en Monnikerede, twee nederzettingen die ongeveer een eeuw na de indijking stadsrechten verkregen hadden. Damme eiste in 1266 dat Monnikerede zou beletten, dat er nog langer schepen door de sluis van de Monnikerede naar Brugge zouden passeren³⁷. Deze betwisting leert ons dat, op de bewuste plaats, ook boten versast werden. Daarom menen we te moeten aannemen dat de Scheure en de sluis van de Monnikerede, in de eerste decennia na de bouw van de Evendijk, de vaarweg betekenden waarlangs de handelsnederzetting Brugge met de Zinkval verbonden bleef.

Binnen de wijde boog van de Evendijk bleven vele afgesneden kreekaders liggen. De meeste ervan werden in het afwateringsnet ingeschakeld. Op een schets toont R. De Keyser de waterlopen in de omgeving van Koolkerke en Oostkerke, die in de 13de eeuw naar de Monnikerede afvloeiden³⁸. Maar hoe verliep ondertussen de afwatering van de streek rond Lissewege, Uitkerke en Koudekerke? We geloven dat de gelanden daar algauw ingezien hebben, dat het water van hun streek een te lange weg naar de Monnikerede moest afleggen, en dat ze weinige decennia na de indijking een uitwateringspunt ingericht hebben, dat beter hun gronden kon ontwateren.

Het waterschap legde een nieuwe afvoerweg aan. Over een afstand van 1 km nam men de Bommelbeek die, 200 m ten noorden van de latere Dampoort, van de Scheure aftakte³⁹. Een kilometer ten noorden van het punt werd een nieuwe watergang gegraven, nl. de Ronsaertader. Deze loopt in een rechte lijn 6 km noord-oostwaart. Vervolgens nam men de bedding van de gracht langs een bestaande weg⁴⁰. Op die manier werd de Ronsaertader 4 km verder met

de Zuidwatergang verbonden. Deze laatste vloeit naar het Krom Water.

Als vestigingsplaats voor de nieuwe sluis, koos men niet het punt waar het Krom Water door de Brolozedijk afgedamd was. Men waagde het nog niet om zulk gebouw in de zeedijk te stellen. De nieuwe sluis, die later onder de naam Kwintinsluis verschijnt, werd opgericht in het Krom Water, 1 km ten oosten van Westkapelle. Vanaf dit punt werd, over een afstand van 600 m, een nieuwe bedding gegraven tot de Brolozedijk. Men legde dijkjes op beide oevers van dit nieuwe kanaal, dat buiten de genoemde dijk in een schorrekkreek uitliep.

De oudst bekende bron, die de Kwintinsluis situeert, is de ommeloper van Reigaarsvliet uit 1447. In de zuidhoek van het 16e Reig lagen 5 percelen, die samen E 827-29 vormen. Hun oppervlakte bedroeg 342 R, 270 R, 250 R, 348 R en 214 R. Het eerste was leengrond van het Hof ter Kalvekete; het tweede lag aan de zuidzijde ervan, en vormde de uiterste zuidoostpunt van het 16e Reig, en „strec voor by Quintins sluus”, zo verklaart de ommeloper van 1447. De overige drie percelen paalden met hun westeinde aan het Krom Water; de 250 R behoorden toen reeds aan de kerk van Westkapelle⁴¹.

Vervolgens helpt ons de ommeloper van de kerk uit 1553. Toen behoorden de 270 R en de 348 R ook al aan de kerk. De drie percelen samen vormden een blok van 868 R, want de ligger van 1553 verklaart, dat deze eigendom bestond uit 250 R + 270 R + 348 R. Het bedoelde blok lag „ande noordtsyde van Quintins sluus, tusschen den waterganck ande zuudtsyde ende upt westhende”⁴². Deze watergang is het Krom Water.

Op het grondgebied van Dudzele en Oostkerke passeerde de Ronsaertader enkele bestaande waterlopen, o.a. de Scheidingsader⁴³, en voerde het water ervan naar de Kwintin-

sluis. Het grootste gedeelte van Ramskapelle en Westkapelle werd ontwaterd door de Noord- en Zuidwatergang. De eerstgenoemde was verbonden met de Kemelader, die het water van Lissewege en Uitkerke aanbracht. Zijn voor- naamste zijtak is de Kijfader, die tussen Koudekerke en Ramskapelle loopt. Verder zijn er een aantal korte aders die, samen met de genoemde watergangen en het Krom Water, een uitgebreid net vormen.

We durven de aanleg van de afwateringsweg Ronsaertader-Kwintinsluis ca. 1100 stellen, omdat de genoemde watergang, over een lengte van 6 km, de grens tussen de oorspronkelijke parochies Oostkerke en Dudzele uitmaakt. Men zou kunnen opwerpen dat feitelijk de Ronsaertweg, die langs de Ronsaertader ligt, als scheidingslijn gediend heeft. We geloven echter niet dat het waterschap, reeds in deze vroege periode, een rechtlijnige weg met zulke lengte aanlegde. Het is echter wel waar dat de Ronsaertader jonger is dan het oorspronkelijke net van waterlopen.

Het lijkt zeer waarschijnlijk dat de sluis van de Monnikerede het eerste uitlozingspunt van de Oostwatering geweest is. Deze sluis moet uit twee kokers bestaan hebben, nl. een voor de afwatering, en een voor de scheepvaart. De Scheure behoorde bij het gemeenschappelijk afwateringsnet. Deze kreek diende als afvoerbedding, niet alleen van het water van de Reie, maar ook van de polderstreek even ten noorden van Brugge. Tegelijk vormde ze de vaarweg naar Brugge. Maar zowel de bedding van de Scheure, als de sluis bij Lembeke, behoorde aan het waterschap.

Brugge bezat geen zeggenschap over de bedoelde vaarweg. De stad kon wel eisen dat de watering de Scheure behoorlijk ruimde. De gelanden waren echter niet verplicht om de Scheure als vaarweg in stand te houden. Het is dui-

delijk dat de Scheure geleidelijk breedte en diepte moest verliezen. Brugge was verplicht naar een betere verbinding te streven. De stad heeft het klaargespeeld om — waarschijnlijk met de steun van de Graaf — een eigen vaarweg naar de Zinkval tot stand te brengen. Gezien de behoeften van het groeiende handelsverkeer, menen we te mogen stellen, dat het eerste kanaal van Brugge, ten laatste in het eerste kwart van de 12de eeuw tot stand gekomen is.

De Bruggelingen namen de Reie-Scheure tot 4 km ten noorden van hun stad. Vanaf dit punt groeven ze een nieuwe bedding met 2,5 km lengte, totaan de Monnikerede. Op beide zijden van de genoemde twee sectoren werd een dijkje gebouwd. Over de totale lengte van 6,5 km behoorden de bedding en de twee dijken aan de stad Brugge. R. de Keyser heeft het noordeinde van dit kanaal, dat later het Oud Zwin zal heten, gesitueerd bij Pylyzers Dam. Vanaf die plaats tot de sluis van Lembeke werd ook de Monnikerede gekanaliseerd. Deze sektor, die eveneens 2,5 km lang is, blijkt later aan de stad Monnikerede te behoren⁴⁴.

Dank zij de bewuste twee dijkjes kon Brugge het water van zijn kanaal, dat in het geheel 9 km lang was, hoger houden dan het peil van de aangrenzende waterlopen. Verscheidene aders van het oorspronkelijke afwateringsnet waren doorkruist. Het zogenoemde Oud Zwin sneed de Oostwatering in twee stukken. Het deel rechts van het Oud Zwin kon alleen nog naar de sluis van de Monnikerede afvloeien.

Na enige tijd voldeed ook het Oud Zwin niet meer als vaarweg. Van de Reie uit groef Brugge een nieuwe bedding naar de dijksektor, waar de Scheure ongeveer een eeuw tevoren afgedamd was. Heel waarschijnlijk bestond op de plaats 'ten damme' reeds een schippersnederzetting, en richtten de Bruggelingen om die reden hun

nieuw kanaal naar het bedoelde punt. Deze waterloop behoorde, met zijn twee dijken en zijn sas 'ten damme', aan de stad Brugge⁴⁵. Uit een betwisting, die in 1522 tussen de Heer van Oostkerke en Brugge beslecht werd, leren we dat de stad de strook grond, waarin de Nieuwe Reie uitgegraven werd, van de Graaf van Vlaanderen gekocht heeft⁴⁶. Om die reden achten we ons bijna verplicht om aan te nemen, dat Brugge zijn tweede kanaal, en zelfs het bewuste sas, bezat voordat Damme in 1180 stadsrechten verwierf.

De aanleg van de vermelde twee waterwegen met een hoger peil had het afwateringsnet van de streek tussen Brugge en Damme doorkruist. Men moest niet alleen het afvoersysteem heraanpassen, maar ook het grondgebied van de waterschappen herverdelen. De gronden op de oostoever van de Nieuwe Reie behoorde voortaan bij de Watering van het Broek. De driehoek tussen het Oud Zwin, de Monnikerede en de Nieuwe Reie vormde een nieuw waterschap, nl. de Watering van Romboutswerve.

Later blijkt dat, ook de noordoosthoek van het land binnen de Evendijk, van de Oost-Watering afgescheiden werd. Vanaf Pylyzers Dam trok men tot de Brolozedijk een scheidingslijn, die hoofdzakelijk de Sabsweg volgde⁴⁷. Feitelijk werden twee kleinere waterschappen gesticht, nl. de Kerkwatering van Oostkerke en de Watering van Sheer Bazelishoek⁴⁸. Het is zeer waarschijnlijk dat de bedoelde scheiding voltrokken is, voordat het Oud Zwin naar de Kwintinsluis doorgetrokken werd (zie par. 10).

4. De eerste parochies ten noordoosten van Brugge

Zodra de Evendijk aangelegd was, konden de eigenaars van de nieuwe polder de ontginning van hun gronden aanpakken. De voornaamste

schapewegels werden door de gemeenschappelijke gelanden tot heerwegen omgevormd. De reeds bestaande schapestallen werden tot volwaardige hoeven uitgebouwd. Leenheren en eigenaars van vrije gronden richtten nieuwe hofsteden op. Enkele landarbeiders en ambachtlieden vestigden zich op een woonterp, die ca. 7 km ten noorden van Brugge gelegen is. Deze woonplaats kreeg de naam Dudzele.

Zoals gezegd in paragraaf 1, liep de Sweversweg naar de schapeweid van Greveninge. Deze weg draagt nu te Oostkerke de naam Pompestraat. Deze passeert langs de grote terp, waarop het dorp Oostkerke ontstond. De bedoelde weg wordt op het oosteinde Sabsweg geheten. Van Dudzele uit trekt een weg naar de woonterp waarop het dorp Westkapelle gevestigd werd. Deze weg loopt ten noorden van Oostkerke langs de Heernesse, de terp Ten Doele, en het Hof ter Zale B. De weg bereikt, 400 m ten noordoosten van het Hof ter Kalvekete, de Kalveketedijk.

De weg van Dudzele naar de Rugge, waar het dorp Koudekerke ontstond, werd later de Heistse Heerweg genoemd. Van deze weg uit strekken een paar vertakkingen naar de Zomerdijk. Een ervan loopt oostwaarts langs een paar belangrijke leengoederen, o.a. Arzele en Dierik Vos Wal te Dudzele, en de Duivekete te Oostkerke. Twee vertakkingen trekken noordoostwaarts en komen samen op de woonterp Ramskapelle. Deze twee wegen bereiken tenslotte de Zomerdijk. De boven opgesomde hoofdwegen werden door middel van dwarswegen met elkaar verbonden. Daartussen vormden de boeren de nodige landwegen en voetpaden.

Lang voordat de landwinning een aanvang nam, behoorde de streek ten noordoosten van Brugge bij de parochie Sijsele. Omdat de nederzetting Brugge aangroeide, stichtte Sijsele een hulpkapel, de latere O.-L.-V.-kerk. Deze

bidplaats werd vóór 1000 tot het centrum van een nieuwe parochie verheven. De O.-L.-V.-parochie omvatte toen het noordwestelijk deel van de oorspronkelijke parochie Sijsele. In de nederzetting Gere bouwde de O.-L.-V.-parochie de St.-Kruiskapel⁴⁹.

Volgens het toen geldende gewoonterecht, vielen werplanden bij de parochies die aan de zeeoever grensden. Na de Duinkerke III A reikte het voorland van de O.-L.-V.-parochie, vanaf de Gentele, over de Scheure heen, tot de strandvlakte ten noorden van Vive. In de bedoelde kuststrook werden, na de bouw van de Evendijk, vier parochies gesticht. Deze verschijnen in 1089 onder de namen Uitkerke, Lissewege, Dudzele en Oostkerke⁵⁰.

Deze vier parochies beslaan de gehele polderstreek vanaf de Gentele tot de Hoorn, behalve een deel van het Broek. Maar het valt op dat, van Vive tot de Hoorn, een niet onbelangrijk gedeelte van de Zandstreek bij het oorspronkelijke grondgebied van Oostkerke behoorde. In 1089 wordt ook de parochie St.-Kruis voor het eerst vermeld. Deze omvat Gera, Vive en een gedeelte van het Broek.

Uitkerke en Lissewege nemen het noordwesten van het land binnen de Evendijk in⁵¹. Langs de oostzijde van Lissewege ligt Dudzele. De laatstgenoemde parochie reikte niet tot de Evendijk, en kon bijgevolg niet meer aan de latere landwinning deelnemen. Verder oostelijk is het grootste stuk van de ingepolderde grond aan de parochie Oostkerke toegekomen. Hier stellen we twee belangrijke feiten vast :

1. de band tussen de O.-L.-V.-parochie en de vier parochies is verloren gegaan; 2. het grondgebied dat later, als parochie Moerkerke, van Oostkerke zal afgescheiden worden, ligt amper 2 km ten noorden van Sijsele; waarschijnlijk behoorde deze grond oorspronkelijk bij de parochie Sijsele; maar nergens blijkt een band tus-

sen Sijsele en de polderparochies overgebleven te zijn.

Uitkerke en Dudzele stonden onder het patronaat van het kapittel van St.-Donaas, Lissewege onder het patronaat van de St.-Bertinsabdij te St.-Omaars, de parochie Oostkerke onder het patronaat van de St.-Kwintensabdij gelegen in Vermandois. Deze benediktijnerabdij bevond zich in de buurt van Saint-Quentin⁵². Oostkerke bezat vanaf het begin de grootste uitbreiding. Deze parochie strekte van de Ronsaertader tot Maldegem. De genoemde abdij heeft reeds zeer vroeg het tienderecht in de parochie Oostkerke vanwege de Graaf verkregen.

De grens tussen de parochies Oostkerke en Dudzele wordt, van het zuiden uit, gevormd door de Ronsaertader tot een punt 1 km ten noordwesten van Eienbroeke, en vervolgens door een rechte lijn met 1,5 km lengte. De scheidingslijn volgt verder een kleine ader, de Dwarsader en de Noordwatergang A tot de Rode Poort te Ramskapelle. Vanaf die plaats paalde Oostkerke aan het oorspronkelijke grondgebied van Lissewege. Daar bestaat de grenslijn uit de Kijf- of Scheidingsader, behalve tegenaan de Kalvekededijk, waar een paar perceelsgrachten de scheiding aanduiden. Anderzijds reikte de noordoosthoek van de oorspronkelijke parochie Dudzele, tussen de parochies Lissewege en Dudzele in, slechts totaan de zojuist vermelde Kijfader.

Door de schorren ten oosten van de Zinkval kronkelden enkele getijdegeulen, o.a. de Ede⁵³, en de Lapscheure⁵⁴, die ten noordoosten van Oostkerke in de Zinkval uitmondde. De landwinning moet vóór 1100 tot en met de Lapscheure gevorderd zijn, aangezien een tekst uit 1110 verklaart dat het grondgebied van Oostkerke, behalve de parochiekerk, nog vier hulpkerkjes bevatte :

1. de kapel van Wulpen die op een eiland in

de zee gevestigd is; 2. de kapel van Lapscheure; 3. de kapel van Moerkerke; 4. de kapel van Waas⁵⁶.

Bij de bedoelde tekst maken we een paar bedenkingen: 1. op Wulpen zullen later vier parochies te voorschijn komen, nl. Westende, Remboudsdorp, Vernavenkerke en Oostende; het is niet duidelijk met welke van die vier parochies de vermelde kapel van Wulpen moet vereenzelvigd worden, en hoe die kapel later van de parochie Oostkerke gescheiden geraakte; 2. het oorspronkelijke dorp Lapscheure bevond zich ca. 2 km ten noordoosten van de huidige dorpskom; het oudste Lapscheure is door de inundatie bij het beleg van Sluis weggespoeld (ca. 1585).

Terwijl we Wulpen verder buiten onze beschouwingen laten, staan we toch voor het feit dat er, binnen de grenzen van het oorspronkelijke Oostkerke, behalve de eigenlijke dorpskom, omstreeks 1100 nog drie bewoonde centra vermeld worden: 1. Moerkerke, 5 km ten noorden van Sijsele; 2. Lapscheure, op de oostoever van de Zinkval, 5 km ten noorden van Moerkerke; 3. Waaskapelle, op de westoever van de Zinkval, 12 km ten noorden van Brugge.

Deze laatste vier polderdorpen herbergden vooral boeren en veehouders. Ondertussen vestigden anderen zich achter de Krinkeldijk. Vandaaruit bevoeren ze de Zinkval en haar delta. Weldra groeide een nederzetting op de plaats 'ten hoeke', 3 km ten noordoosten van Oostkerke. Daarna ontstond, 800 m ten oosten van Oostkerke, nog een schippersdorp achter de Krinkeldijk. Deze plaats zal de Monnikerede genoemd worden.

In het aangeworpen land buiten de Evendijk-Kalvekedijk-Oostdijk liepen talrijke krekten. De voornaamste waren: 1. het deel van de Scheure, dat buiten de Krinkeldijk gebleven was, en dat later algemeen het Zwin zal geheten wor-

den; 2. de kreek waarin de sluisvliet van de Kwintinsluis uitmondde. In het midden van de 12de eeuw vloeide de Duinkerke III B over de strandvlakte buiten de bovengenoemde dijklijn. De vloed bracht tweemaal daags een laagje slib over de schorren. De getijden spoelden sommige bestaande krekten uit, o.a. het Zwin, en schuurden nieuwe geulen uit. De overstroming heeft verscheidene gaten geslagen in de Evendijk tussen Uitkerke en Koudekerke⁵⁶.

De sektor Zomerdijk-Kalvekedijk hield stand. De sluisvliet van de Kwintinsluis werd breder uitgespoeld. Deze geul kreeg later de naam Reigaarsvliet. De Brolozedijk werd vernield op de plaats, waar de genoemde sluisvliet door de dijk vloeide. In deze sektor toont de Popkaart twee breuken, die met een achterwaartse kraag gedicht werden.

Twee kilometers zuidelijker kan men de positie van de Bloelozedijk niet meer terugvinden. Deze sektor moet vernield zijn door een stormvloed, die gewoed heeft enkele jaren, nadat de Duinkerke III A beëindigd was. Dit nemen we aan omdat, noch uit de landboeken, noch in het landschap, blijkt dat het bedoelde stuk dijk herbouwd werd. Men heeft verder oostelijk een nieuwe zeedijk gelegd waardoor, zowel Greveninge ingepolderd werd, als de streek rond Oostkerke beveiligd werd.

5. De bouw van de Greveningedijk

In het midden van de 12de eeuw reikte de strandvlakte van Scharphout tot de Zinkval. De aanslibbing vorderde in oostelijke richting. De steeds weer opkomende vloed bracht zandplaten en slijkbanken op de zeeoever ten noorden van de lijn Zomerdijk-Kalvekedijk. Ook het deel van Greveninge, dat buiten de Brolozedijk gebleven was, groeide oostwaarts aan. Langs de binnenkant van de bocht van de Zink-

val bezonk een grote plaat. Dit eiland vormde toen de westoever van de monding van de Zinkval. Deze aanwas heette dan ook terecht 'ter mude'.

Tussen de laatstgenoemde aanwerp en het eigenlijke Greveninge kronkelde een brede kreek, die in de ommelopers Zwin genoemd wordt. Een jongere naam is Vuile Vaart. Het bedoelde Zwin bezat enkele vertakkingen, die naar de Oostdijk en naar de Reigaarsvliet liepen. Ook links en rechts van de laatstgenoemde strandgeul waren banken aangewassen. Tengevolge daarvan verschoof de monding van de Reigaarsvliet noordoostwaarts. In het voorland van de Kalveketedijk kronkelden allerlei krekken. De voornaamste ervan zullen na de indijking Knokse Watergang en Keuvelwatergang genoemd worden.

Terwijl de Duinkerke III B omstreeks 1160 ten einde liep, vorderde de schorrebegroeiing buiten de toenmalige zeedijk. De schapekudden van de hoeven achter de dijklijn konden weer de schorreweiden afgrazen. In de sektor ten westen van de Reigaarsvliet vonden we geen enkele terp⁶⁷. Op de strandvlakte tussen de Reigaarsvliet en de Zinkval bevindt zich een vluchtheuvel, nl. Veerdinwal. Deze terp staat 1 km buiten de Oostdijk, op leengrond van het Hof te Reigaarsvliet. We zullen verder zien dat het genoemde leenhof heelwat rechten op de aanwerp buiten de Oostdijk kon laten gelden.

De zeedijk, zoals die bestond in de 12de eeuw, leed af en toe onder het geweld van de stormvloed. Bij een dergelijke aanval is een deel van de Brolozedijk weggespoeld. In de vorige paragraaf hebben we reeds erop gewezen dat de bedoelde dijksector niet herbouwd werd. De oosthoek van het land binnen de Evendijk lag bijgevolg enige tijd open voor het zeewater. Enkele leenheren en grootgelanden uit de streek rond Oostkerke en Westkapelle

hebben toen van de Graaf de toelating verkregen om een groot deel van Greveninge in te polderen. Ze plaatsten hun nieuwe dijk op zulke wijze, dat ze tegelijk hun gronden binnen de Brolozedijk beschermden.

De Greveningedijk vertrekt uit het noord-einde van de Brolozedijk. Op die plaats loopt de nieuwe dijk eerst een eindje noordoostwaarts. Waarschijnlijk koesterde men aanvankelijk het plan om een tracé dichter bij de Reigaarsvliet te volgen. De dijkbouwers zouden echter de huidige ligging verkozen hebben, omdat ze het Zwin van Greveninge op de bekwaamste plaats wilden overdammen. Vanaf een punt 200 m ten zuidoosten van Schapenburg loopt de Greveningedijk nagenoeg rechtlijnig 2 km oostwaarts. De dijk is nu gemiddeld 10 m breed en 1 tot 1,5 m hoog. De dam van het Zwin ligt bij het Vliegend Paard.

De dijk buigt zuidwaarts om, en trekt over de schorren 'ter mude' 1 km in zuidoostelijke richting. We vermoeden dat op de bedoelde schorreweide, die toen de oostgrens van de zoute begroeiing vormde, enkele jaren tevoren een vluchtheuvel opgeworpen was, en dat deze terp binnen de dijk genomen werd. Ten oosten van het Vliegend Paard bezit de Greveningedijk nu geen hoogte meer. Ter hoogte van Mude draagt hij ook de naam Oostdijk. Deze is, over een lengte van ca. 700 m in de aanpalende percelen opgenomen.

Ter hoogte van 'ter mude' keert de Greveningedijk naar het zuidwesten. De zuidelijke sektor vertoont enkele bochten. Hier moesten de dijkbouwers rekening houden met de situatie van de linkeroever van de toen nog brede Zinkval. Van Mude tot de Nachtegaal is de Greveningedijk gemiddeld 10 m breed en 1 tot 1,5 m hoog. Tussen de Nachtegaal en het Sint-Federikfort bezit de dijk een grotere hoogte en breedte, omdat de bedoelde sektor drie eeuwen

lang als zeekering gediend heeft.

Het zuidende van het Zwin van Greveninge werd afgedamd bij de Nachtegaal. Verder westelijk passeerde de dijk nog een paar kleinere aders, o.a. het latere Hoekezwin, en sloot 'ten hoeke' bij de bestaande Krinkeldijk aan. Van 'ter mude' tot aan 'ten hoeke' bedraagt de lengte 3 km.

De gelanden van de nieuwe polder stichtten een eigen waterschap. Ze namen het Zwin van Greveninge als hoofdwatgang. De zijtakken van deze kreek werden genormaliseerd. Er werden ook nieuwe afvoerkanaaltjes gegraven. Het water van deze afvoerwegen samen werd naar de zuidwesthoek van de Greveningepolder gericht. De oorspronkelijke uitwateringssluis stond in de Greveningedijk, 250 m ten oosten van de latere Hoekesluis (zie par. 27).

In de Watering van Greveninge heeft de Heer van Reigaarsvliet verscheidene percelen grond in leen gekregen. Daarnaast verwierf hij een bijzondere gunst, nl. een leenweg die vanaf zijn leenhof dwars door de Greveningepolder, tot de noorderlijke sektor van de nieuwe zeedijk reikte. Op die manier behield hij een toegangsweg naar het schorreland, dat op de oostzijde van de Reigaarsvliet aanwies. Ook het Hof ten Doele verkreeg een paar achterlenen. Overigens bevat de Greveningepolder heel weinig leengrond.

Het landboek van de Watering van Greveninge duidt slechts twee openbare wegen aan. De voornaamste vertrekt uit de Hoekestraat, 2 km ten zuidoosten van Westkapelle. De bedoelde heerweg sluit 1700 m verder oostelijk aan bij de Greveningedijk die naar 'ter mude' loopt. De tweede heerweg ligt in de oosthoek van de Greveningepolder. Het zuidende vormt de hoofdstraat van het dorp 'ter mude'. Het noordeinde heet Nedere Heerweg, en mondt op de Greveningedijk uit.

De vissers die zich 'ter mude' vestigden, beschikten over een gunstige aanlegplaats, vanwaaruit ze de Zinkval konden bevaren. Ze strandden hun boten op het strand langs de zuidzijde van hun dorp. M. Gottschalk ontmoet de naam van deze schippersnederzetting voor het eerst in 1213, nl. Sint-Anna-ter-Muden. De parochie Oostkerke heeft dus, reeds vóór het genoemde jaar, het dorp ter Mude belangrijk genoeg geacht, om daar een hulpkapel ter ere van St.-Anna te bouwen. We achten ons dan ook verplicht om de oorsprong van het vissersdorp even vóór 1200 te stellen, en de bouw van de Greveningedijk ten laatste ca. 1170.

6. De oorsprong van de parochie Westkapelle

Terwijl Greveninge ingepolderd werd, kwam ook langs de noordzijde van de Evendijk de landwinning op gang. De Oudemaarspolder is waarschijnlijk reeds ca. 1170 ingedijkt. Het westelijk deel van deze polder betekende een aanwinst voor de parochie Uitkerke, en het oostelijk deel van de parochie Lissewege. De afwatering werd gericht naar de kanaaltjes, die langs de Kwintinsluis naar de Reigaarsvliet afvloeiden. Achter de zeedijk van de Oudemaarspolder ontstond het vissersdorp Heis⁵⁸.

Ondertussen was ook de strandvlakte tussen de Zomerdijk en de Reigaarsvliet noordwaarts aangewassen. Daar werden, binnen ongeveer een eeuw, zes kleinere polders gewonnen. Op de uiterste rand van de schorren ten noorden van de Kalveketedijk lagen toen de aanwassen Scharpoord en Knok. De nieuwe dijklijn, die later Groene Dijk-Kragendijk zal heten, omvatte de schorren vanaf het Windgat tot een punt 700 m ten noordoosten van het Hof ten Poele. De voornaamste kreek, de latere Knokse Watgang, werd afgedamd 750 m ten noorden van de Kalveketedijk.

Aangezien in de polder eerder weinig leenland te vinden is, menen we dat de voornaamste ondernemers geen feodale heren geweest zijn. De leenhoven die een behoorlijk stuk grond verwierven, waren Kleihem en Spetelingwerve, die beide te Zuienkerke gevestigd waren⁵⁹. Ook de gelanden van de nieuwe polder, later Vardenaarspolder genoemd, sloten bij de Oostwatering aan.

Het water van de nieuwe polder vloei­de langs twee wegen, links en rechts van het Hof ten Poele, door de Kalveketedijk naar de Noordwatergang: 1. de kreek tussen het 7e en 8e Reig werd verbonden met de reeds bestaande ader tussen het 23e en 24e Reig; 2. een nieuw gegraven watergang leidde de Knokse Watergang af naar de Rieveldader. In de noordhoek van de polder groef men een afwateringskanaaltje, dat later Duinenwater zal heten. De meeste overgebleven krekken, o.a. de Knokse Ader⁶⁰, werden genormaliseerd.

Van de Kalveketedijk tot de plaats, waar later de Kleine Kragenheule zal staan, behoorde de Kragendijk bij de percelen, die langs de binnenkant van de dijk lagen. De dijksector die, van de genoemde heule uit, 650 m noordwaarts loopt, mat 286 R en behoorde aan het waterschap. Het volgend stukje was 50 R groot, en werd later eigendom van de kerk van Knokke⁶¹. De volgende sektor loopt tot in Knokke, en heet de Grote Dam of Monnikendam. Voordat de volgende polder gewonnen werd, hebben de golven de zee­wering van de Vardenaarspolder op enkele plaatsen doorgebroken. We konden drie breuken lokaliseren, nl. twee te Knokke, en een naast de Kleine Kragenheule⁶².

De polder is oorspronkelijk ca. 1300 G groot geweest. Van deze landaanwinst viel ongeveer 4/5 bij de parochie Lissewege. De zuidoosthoek kwam aan de parochie Oostkerke toe. Hier gaat het om het 5e, 6e en 7e Reig geheel,

en het 4e Reig gedeeltelijk, samen 291 G. Als grens tussen de twee genoemde parochies werd een vroegere kreek genomen. We stellen de indijking van de Vardenaarspolder enkele jaren vóór 1200. Omstreeks 1400 is de noordrand van de polder, nl. een deel van het 10e, 11e en 12e Reig, met duinen­zand overdekt. De overblijvende oppervlakte omvatte, volgens de ommeloper, 1115 G.

De Vardenaarspolder betekende een gebieds­aanwinst voor de noordoosthoek van de parochie Lissewege. In die hoek werd omstreeks 1200 de parochie Koudekerke gesticht⁶³. Daarnaast kunnen we het geboortjaar van de eerste dochterparochie in de noordhoek van Oostkerke niet zo gemakkelijk benaderen. De oudst bekende vermelding van de parochie Westkapelle dateert uit 1235. We weten echter dat het dorp 'ter mude' reeds in 1213 bestond, en dat de Vardenaarspolder vóór 1200 ingedijkt is.

Om deze redenen nemen we aan dat omstreek 1200, in de omgeving van de kapel 'ten waze', de bevolkings­aangroei en de gebieds­aanwinst volstonden, om de laatstgenoemde kapel tot een parochiekerk te verheffen. Als schei­dingslijn tussen Oostkerke en Westkapelle nam men hoofdzakelijk de reeds vermelde Schei­dingsader.

De vijf poldertjes, die volgen na de Varde­naarspolder, bezitten een kleinere omvang. De eerste ervan ontleent zijn naam aan de Keuvelhoeve. De Keuvel­dijk vertrekt uit de Kragendijk, vanaf een punt 1350 m ten noorden van de Kalveketedijk. De Knokse Watergang werd afgedamd 300 m ten noorden van de laatstge­noemde dijk. De bouwers hebben het zuid­einde van de Keuvel­dijk achterwaarts afgebo­gen, waarschijnlijk om het, toen nog natte, ter­rein rond het zuid­einde van de Knokse Water­gang te vermijden.

Ook de gelanden van de Keuvelpolder sloten

bij de Oostwating aan. Men legde een afvoerbuis in de Kragendijk op de plaats, die later de Kleine Kragenheule zal heten. Het overtollige water vloeide naar de Rieveldader of. De Knokse Watergang diende als grens tussen de parochies Westkapelle en Koudekerke. De Keuvelpolder omvat 217 G. Daarvan verwierf de Heer van Voormezele ca. 80 G, die vooral in Knokke liggen. Daar werd de Keuvelhoeve gebouwd. De genoemde heer verkreeg een deel van de Keuvel, en een eigen uitweg naar de Kalveketedijk; die weg is later de Monnikenweg A. In de polder kwamen kleinere stukken toe aan het, later zogenoemde, Hof te Kokke, en aan Veldegoed⁶⁴.

De Keuvel dijk behoorde helemaal aan partikulieren. Het zuideinde bestond uit drie sektoren, die respectievelijk 140 R, 110 R en 130 R groot waren. Het middenste van de drie behoorde later aan de kerk van Mude. Ze vormen samen een lengte van ca. 400 m, die strekt van de Kalveketedijk tot de Knokse Watergang. Op dit punt vertoont de dijk een bocht. Daar heeft de zee een bres geslagen, die met een kleine voorwaartse kraag gesloten werd⁶⁵. Ten noorden van de vroegere breuk behoorde de dijk, over een afstand van 300 m, aan de westelijke aanpalenden⁶⁶. Verder noordelijk kwam de Keuvel dijk aan de Keuvelhoeve toe.

Enkele vooraanstaande leenheren, die reeds in de Oostwating gevestigd waren, en een paar andere belangstellenden, besloten omstreeks 1225 nog een strook schorreland te veroveren. Hun dijk vetrekt uit de Keuvel dijk en noordoosten van de Keuvel, en loopt in een rechte lijn zuidoostwaarts verder. Aangezien de ondernemers hun nieuwe polder bij het bestaande waterschap konden voegen, besloten ze de Reigaarsvliet, 400 m ten oosten van de Kalveketedijk te overdammen, en hun dijk vervolgens bij de Greveningedijk aan te sluiten. Dit

plan moet uitgevoerd zijn in overeenstemming met de gemeenschap, aangezien de wating een nieuwe sluis gebouwd heeft op de zojuist bedoelde plaats waar de Reigaarsvliet afgedamd werd. Vermoedelijk hebben de gelanden, bij die gelegenheid, het oostelijk deel van de Oostwating genomen als een afzonderlijk waterschap, dat al gauw zijn naam aan de Reigaarsvliet ontleende (zie par. 3).

De Monnikenpolder is 220 G groot. in de noordhoek verkreeg de Keuvel 13 G grond en het noordeinde van de Monnikendijk⁶⁷. Daarnaast verwierf het kapittel van St.-Donaas een blok van 22 1/2 G, geheten het Stieland. In het midden nam de Heer van Dudzele een groot stuk voor zich. De Heer van Kalvekete legde beslag op de zuidhoek. Hij bouwde een hoeve, die later het Palinghuis heet, tegenaan de nieuwe zeedijk, naast de sluis van de wating Reigaarsvliet. Hij verbond de genoemde hoeve met de Kalveketedijk, door een eigen uitweg, die de Essendreef zal heten.

De zeetgracht van de Monnikendijk werd langs twee wegen naar de hoofdwating van de wating Reigaarsvliet afgeleid: 1. langs de afgedamde kreek tussen het 1e en 2e Reig; 2. langs een nieuw gegraven ader die, in de later zogenoemde Knokse Watergang, en doorheen de Kalveketedijk, naar het Kromme Water liep. In de nieuwe polder legde het waterschap één gemeenschapsweg aan, nl. de Groene Weg. Deze loopt vanaf de plaats, waar de heerweg ten noordoosten van Kalvekete de dijk bereikt⁶⁸, tot de Monnikendijk.

Daarna werd het driehoekig schorreland tussen de Reigaarsvliet en de zeeoever aangepakt. Omstreeks 1240 won men de Hoge Polder. De voornaamste medewerkers waren de Keuvel, de Heer van Dudzele en het Hof ter Kalvekete. De eigenaar van de Keuvelhoeve bouwde, in de zuidoosthoek van de nieuwe polder, een hof-

stede die de Kleine Keuvel genoemd werd. Een eigen uitweg, de latere Monikenweg B, verbond de nieuwe hoeve met de Monnikendijk. De genoemde weg vormde tegelijk de verlenging van de reeds bestaande Groene Weg.

De gelanden van de Hoge Polder stichtten een afzonderlijk waterschap. Toch bouwden ze geen eigen sluis. Ze kregen de toelating om de Keuvelwatergang doorheen de 'Volckaerts ghote' naar de sluis bij de Palingstede te richten. De nieuwe polder was ongeveer 525 G groot⁶⁹, en omvatte aanvankelijk 5 sekties. Het 1e, 2e en 4e Vo liggen in Westkapelle. Ze meten samen 213 G. Nadat de Hoge Polder gewonnen was, werd in de oosthoek van Koudekerke de parochie Knokke gesticht⁷⁰.

De schorren op de linkeroever van de Reigaarsvliet droegen omstreeks 1280 de naam Hazegras. Het is best mogelijk dat die naam reeds enkele jaren vroeger in voege gebracht was, en dat de term Hazegras aanvankelijk een groot deel van de schorren buiten de Kalvekedijk aanduidde. Hoe dan ook, de Butspolder werd ca. 1255 ingedijkt, en omstreeks 1290 beëindigde de Vagevierspolder de eerste fase van de landwinning in het Hazegras. Van de laatstgenoemde twee poldertjes kwam slechts een kleiner deel bij de parochie Westkapelle terecht. Tenslotte wijzen we er nog op, dat de smalle strook schorre op de linkeroever van de Reigaarsvliet, en de aanpalende dijklijn, vanaf de Palingstede tot de hoeve Wit Huis, aan het Hof te Kalvekete bleven toebehoren⁷¹.

7. Het ontstaan van de parochie Sint-Anna-ter-Mude

Hoe verliep middelerwijl de landwinning op de rechteroever van de Reigaarsvliet? Nadat de Greveningepolder ca. 1170 gewonnen was (zie par. 5), vorderde de aanslibbing op de schorre-

vlakke ten noorden van de Greveningedijk. In de bedoelde sektor bezat het Hof te Reigaarsvliet bepaalde rechten op de aanwerp. Vooreerst blijkt al dat, naarmate de inpoldering langs de oever van de genoemde kreek voortschreed, de dijk en de overblijvende strook schorre aan het bewuste leenhof toekwamen. In de bedoelde hoek werden, in ongeveer een eeuw, zeven kleinere polders gewonnen.

Deze behoorden elk aan een gering aantal eigenaars, en bevatten slechts gemiddeld 93 G grond, d.i. 41 ha. Aanvankelijk werd geen enkele van die poldertjes bij de watering Greveningepolder gevoegd. Telkens opnieuw besloten de gelanden zelf hun weerdijk te onderhouden. Het valt wel op dat de zeven na elkaar gebouwde zeedijken, aan partikulieren toebehoorden. De gelanden hebben echter wel ingezien dat ze de middelen niet bezaten om een eigen uitwateringssluis te bouwen.

Evenals de Hoge Polder, de Butspolder en de Vagevierspolder de toelating kregen om, mits het betalen van een suatierecht, hun water naar de watering Reigaarsvliet te laten afvloeien, zo ook mochten de zeven poldertjes hun afwatering naar de watering van Greveningepolder richten, te meer omdat de gelanden van de nieuw gewonnen grond meestal reeds in de Greveningepolder eigendommen bezaten. Het is echter niet mogelijk om het oorspronkelijk afwateringsnet heel precies te bepalen, omdat we de oudste topografische gegevens eerst uit de ommeloper van Greveningepolder van 1602 kunnen putten. Toch verschaft dit dokument talrijke details, die de oorspronkelijke toestand weerspiegelen.

Even ten zuidoosten van het Palinghuis won een boogvormige dijk de Baespolder. Beide einden van de dijk sloten bij de Greveningedijk aan. De lengte ervan bedroeg 2.300 m. Het Hof te Reigaarsvliet verwierf slechts een klein

achterleen. De noordwestelijke dijk behoorde bij de schorre op de zuidoostzijde van de Reigaarsvliet, de dijk op de noordzijde bij de aanpalende percelen. Het ziet ernaar uit dat de zee, op twee plaatsen langs de noordoostzijde, een bres geslagen heeft, voordat de aangrenzende schorren ingepolderd werden : 1. de Poppkaart toont een kleine uitsprong in de dijk op de noordwesthoek van B 398; 2. de ommeloper situeert 'een groot waterscip in den noortoosthouc' van B 396 (f° 109vo). De Baespolder is 70 G groot. Het kan bijna niet anders of het poldertje vloeide, langs een 'ghote' door de Greveningedijk heen, naar de ader tussen het 14e en 15e Grev.

Ondertussen slibde het deel van het Zwin van Greveninge, dat buiten de dijk overgebleven was, geleidelijk vol. In deze sektor kreeg de aangewassen grond de naam Schellebank. Hieruit werd een smalle strook met een lengte van 1 km genomen. De dijk behoorde helemaal aan partikulieren. De Schellebank omvat 45 G. Hier vonden we geen feodaal bezit. Halverwege werd een ader gegraven die het water van het poldertje, langs een buis door de Greveningedijk, verbond met de zogenoemde Vuile Vaart. De bedoelde ader lag tussen de percelen B 329 en 339, 120 m ten westen van het latere Schapersgat (f° 80vo en 81 ro), en is later door het Sterrefort ingenomen.

De derde polder leunt bij de eerste twee aan. De dijk vertrekt uit de noordwesthoek van de Baespolder, volgt een heel eind de Reigaarsvliet, buigt naar het zuidoosten, en sluit bij de noordoosthoek van de Greveningepolder aan. De dijk is 2.300 m lang geweest. De noordwestsektor behoorde bij de schorren langs de Reigaarsvliet. Langs de noordoostzijde behoorde de dijk meestal bij de aanpalende percelen. In de oosthoek verwierf het Hof te Reigaarsvliet 63 G, en in het midden een ander leenhof 18 G.

Behalve een leengoed van 5 G, bestond de westhoek uit een blok van 84 G. De eigenaar ervan bouwde tegenaan de dijk een hoeve, die later de Vier Ambachten zal heten.

De totale oppervlakte van de derde polder bedraagt 177 G. Daar we geen naam vinden, zullen we gemakshalve de naam „polder van de 177 G” gebruiken. De gelanden legden twee afwateringskanaaltjes aan : 1. in de noordwesthoek namen ze een overgeblevene kreekader (f° 113vo), en verbonden die met de Baespolder; 2. even ten noordoosten van de ader in de Schellebank groeven ze een geheel nieuwe ader (112ro en 122ro). „De polder van de 177 G” vloeide bijgevolg door de twee achterliggende poldertjes naar Greveninge af.

Men mag stellen dat de zojuist beschreven polder in het begin van de 13de eeuw verwezenlijkt werd. Kort daarna pakte men de aanwas tegenaan de noordoosthoek van Greveninge aan. Een nieuwe dijk vertrok uit de dijk van „de 177 G”, 120 m ten noorden van de Greveningedijk. Hij maakte een bocht die 200 m ten noordoosten van het dorp 'ter muden' bij de Greveningedijk aansloot. De vissers van Mude werden dus niet van hun aanlegplaats afgesneden. De nieuwe polder heette later Brixuspolder. Langs de zuidoost- en de oostzijde behoorde de dijk bij de aangrenzende percelen, maar op de noordzijde bij het Hof te Reigaarsvliet.

Opmerkelijk is het feit dat de percelen langs de zuidwestzijde van de Brixuspolder, over een afstand van 500 m, strekten „metten westhende inden halven oostdyck”, d.i. tot halverwege in de Greveningedijk (f° 122vo). De oorspronkelijke eigenaar was blijkbaar zulke belangrijke gelande in Greveninge, dat hij een strook van de gemeenschappelijke Oostdijk B kon bemachtigen. Hoe dan ook, de Brixuspolder bevatte weinig leengrond. De oppervlakte bedraagt

75½ G. Een tweetal kleinere aders voerden het water naar Greveninge.

Gedurende de daaropvolgende decennia verschoof de monding van de Reigaarsvliet, onder de invloed van de sedimentatie oostwaarts. Op de rechteroever bezonken platen, o.a. de Zandbaai. Ook deze banken werden rijp voor de indijking. Daaruit nam men drie strookvormige poldertjes, die op hun oostzijde tegen de Brixuspolder aanleunden. De eerste strook is ca. 1200 m lang en gemiddeld 400 m breed. De dijk behoorde bij de aanpalende percelen. Op het westeinde hebben de dijkbouwers de Zandbaai buiten de inpoldering gelaten.

Blijkens de ommeloper werden geen afvoerkanaaltjes door dit poldertje gegraven. Vermoedelijk vloeide het overtollige water in de zuidwesthoek zuidwaarts weg. Deze hoek is echter door de overstroming van 1490 uitgespoeld. Het poldertje omvat 94 G, waarvan het Hof te Reigaarsvliet in de oosthoek 20 G verkreeg. Daarnaast verwierf het reeds vermelde leen van 5 G, dat in „de 177 G” ligt, 8½ G die later de Molenbilk heten. De rest van „de 94 G” was allodiale grond (f° 119vo - 120vo).

De volgende strookvormige polder won de Zandbaai en verder een smalle strook tot aan Brixuspolder. De dijk was ca. 2.300 m lang. De westelijke sektor ervan behoorde bij de schorren langs de Reigaarsvliet, de rest aan de aangrenzende eigenaars. De landaanwinst bedroeg 91 G allodiale grond. Het poldertje heette „sheer Jacops ende Tants poldere” (f° 117vo - 119ro).

Tenslotte was de tijd gekomen om de overblijvende strook schorre, tussen de monding van de Reigaarsvliet en de noordoosthoek van de Brixuspolder, op de zee te veroveren. Het volgende poldertje is ca. 1700 m lang, en gemiddeld 200 m breed. Op het westeinde behoorde de dijk bij de schorren langs de Rei-

gaarsvliet. Het is dus duidelijk dat de zuidoostelijke dijk van de Reigaarsvliet, en de aangrenzende lange smalle schorre, over hun gehele lengte, een eigendom van de Heer van Reigaarsvliet bleven. Het bedoelde leenhof bezat ook de noordoostelijke dijk van de Noordpolder — zoals uit paragraaf 8 zal blijken — voordat die dijk in 1405 helemaal herbouwd werd⁷².

Binnen deze dijk, die later Graafjansdijk genoemd werd, ligt een polder die, volgens de ommeloper van 1602, 99 G groot was. Hiervan vormden 70 G een leengoed (° 114ro - 116ro). De bewuste 99 G zullen vervolgens drie eeuwen lang de meest noordelijke landaanwinst op de Reigaarsvliet betekenen, en daarom de naam Noordpolder verwerven. Deze bestond reeds in 1296 en was, zoals paragraaf 8 aantoont, door Jan Tobbin ingedijkt: „de monseigneur Jehan Tobin, pour sen polre les le Mue”⁷³.

Brugge heeft in 1302 twee polders, die „te Reinghervliete” lagen, in beslag genomen, omdat de eigenaars de Franse koning steunden. De eerste polder heette toen „den polre ten Asegerse”, en behoorde aan Pieter van de Speie. We konden deze Hazegraspolder met de Vagevierspolder identificeren⁷⁴. De tweede polder behoorde in 1302 aan Jan Hubrecht. We weten niet met welke polder we die moeten vereenzelvigen, omdat we de oppervlakte ervan niet vernemen⁷⁵.

Wanneer we even op onze stappen terugkeren, dan zien we dat het vasteland van Westkapelle, gedurende de 13de eeuw, gestadig noordoostwaarts aangroeide. Ondertussen won het dorp „ter muden” aan betekenis, als vissersplaats en als handelsnederzetting, bij zover dat de Graaf in 1242 stadsrechten verleende aan het bedoelde vissersdorp. De nieuwe stad kreeg een beperkt grondgebied toegewezen. Volgens de ommeloper van Mude uit 1577, stonden de paalstenen op de volgende punten: 1. op de

Graafjansdijk, 450 m ten noorden van de Brixuspolder; 2. op het noordeinde van de Nedere Heerweg; 3. 250 m ten westen van de kerk; 4. op de dijk van de Robbemoreelpolder, ca. 1,5 km ten oosten van de Zwarte Sluis.

Daarna zijn er nog enkele jaren vergaan, vooraleer in de oosthoek van Westkapelle een nieuwe parochie gesticht werd, ten behoeve van de bewoners van het handelsstadje en van de nieuw gewonnen polders. De Flou ontmoet de kerk van Mude ca. 1300⁷⁶. Daarnaast vinden we Mude als parochie vanaf 1324⁷⁷. De parochie St.-Anna-ter-Mude is blijkbaar, in de tweede helft van de 13de eeuw, uit Westkapelle afgescheiden. De nieuwe parochie omvatte meer oppervlakte dan het stadsgebied. De parochiegrens bestaat als volgt: de ader langs de watering Bazelishoek, het Zwin van Greveninge tot de Greveningedijk, de ader in de Schellebank, de ader in „de 177 G”, de dijk tussen „de 177 G” en „de 94 G” tot de Reigaarsvliet, tenslotte de genoemde kreek tot haar monding.

8. De linkeroever van het Zwin in 1324

Naarmate het vasteland van de oorspronkelijke parochie Oostkerke zich in de 12de eeuw uitbreidde, verwierf de tiendeheffer van de bedoelde parochie (zie hst. 4), volgens de toen geldende principes, het tienderecht in elke nieuw gewonnen polder. Wanneer een dochterparochie uit Oostkerke afgescheiden werd, en wanneer in die nieuwe parochie een stuk schorre ingepolderd werd, dan paste men het genoemde principe toe. Op het einde van de 13de eeuw en in het begin van de 14de eeuw waren verscheidene polders gewonnen op de beide oevers van het Zwin tussen Damme en Sluis. Daardoor had niet alleen het grondgebied van het oorspronkelijke Oostkerke, maar ook het tienderecht van de St.-Kwintinsabdij een aan-

zienlijke uitbreiding gekregen.

Precies over het innen van de tiende in de polders, die in de jongste periode gewonnen waren, ontstond er een betwisting tussen de bisschop van Doornik, de deken en het kapittel van Doornik, de meester en de broeders van het O.-L.-V.-hospitaal te Rijsel enerzijds, de Abt en het St.-Kwintinsklooster ten Eilande anderzijds. Nadat beide partijen enkele jaren gediskussieerd hadden, bereikten ze op 3 februari 1324 een akkoord.

Deze overeenkomst verschaft ons twee zeer belangrijke teksten aangaande de historische geografie van de Zwindelta: 1. de opsomming van alle polders, die in de laatste decennia, binnen het bereik van het oorspronkelijke Oostkerke, gewonnen waren; 2. de toenmalige dijklijn op de Zwinoevers, voor zover het betreffende tiendegebied strekte.

Op het einde van deel 1 verklaart de schrijver, dat het gaat om een aantal polders, die liggen „in het grondgebied van Oostkerke, Mude, Damme, Moerkerke en omringende plaatsen, in het bisdom Doornik, en binnen de hieronder omschreven begrenzing”. Ten behoeve van onze studie geven we hier alleen de linkeroever van het Zwin. De opsomming loopt van de monding van de Reigaarsvliet, langs Mude, Hoeke en Monnikerede, naar de stadswallen van Damme.

(f° 42ro) „super decimis provenientius et ex-crescentibus de terris et polris infrascriptis, videlicet de duobus parvis polris iacentibus inter Mudam et Reingersvliete, continentibus septem mensuras et unam lineam terrae; de polro Tobben, continente sexaginta sex mensuras, duas lineas et quinquaginta virgas terrae; de polro Tanx, continente quinquaginta septem mensuras et dimidiam cum duabus lineis terrae; de polro Rassonis, continente viginti unam men-

suram terrae ; de polro novo domini Johannis Tobbins, continente centum decem et novem mensuras terrae ; de polro filiorum domini Jacobi, continente quatuordecim mensuras, duas lineas et quinquaginta virgas terrae ; de alio polro filiorum Jacobi, continente viginti octo mensuras terrae ; de polro de Lapide, continente viginti mensuras, duas lineas et viginti quinque virgas terrae ; de polro novo dicto Zoutpanne, continente triginta octo mensuras terrae ; de polro dicto Houde Robe, continente centum et sexdecim mensuras terrae ; de polro dicto Nueve Robe, continente centum et quadraginta mensuras terrae ; de polro Philippi Curs, continente sex mensuras et viginti virgas terrae ; de quodam parvo polro prope Houke, in quo situm est molendinum, continente quatuor mensuras terrae ; de quodam parvo polro iuxta Gotvliet, continente sex mensuras terrae ; de polro dicto Wulfars, jacente iuxta Zwenum, continente sexdecim mensuras terrae ; de polro quodam jacente inter Houke et Monekerede, continente octoginta et decem mensuras terrae praeter viginti virgas ; de quodam parvo polro ante Monekerede versus Dam, continente quatuor mensuras terrae praeter viginti virgas ; de quodam parvo polro, qui vocabatur Thieriniers, et fuit cultus, sed nunc est inundatus, in quo modo factus est cursus aquae Zwein, et continebat sex mensuras terrae ; de (f° 42vo) parvo polro, in quo manebant leprosi de Monnekere-de, continente tres mensuras terrae praeter duas virgas ; de polro dicto Copmans, continente centum unam mensuram et dimidiam cum duas lineis terrae”⁷⁸.

Vertaling :

Aangaande de tienden die voortkomen uit de volgende gronden, nl. twee poldertjes tussen Mude en Reigaarsvliet, groot 7 G 100 R ; de Tobbenpolder, 66 G 250 R ; de Tantspolder,

58 G 50 R ; de Rasenpolder, 21 G ; de nieuwe polder van heer Jan Tobbin, 119 G ; de polder van de kinderen van heer Jakob, 28 G ; de Steenpolder, 20 G 225 R ; de nieuwe polder geheten de Zoutepanne, 38 G ; de zogenoemde Oude Robbepolder, 116 G ; de zogenoemde Nieuwe Robbepolder, 140 G ; de polder van Filip Cur, 6 G 20 R ; een poldertje bij Hoeke, waarin de molen staat, 4 G ; een poldertje bij de Gotevliet, 6 G ; de zogenoemde Wulfaerspolder, langs het Zwin, 16 G ; een polder tussen Hoeke en Monnikerede, 89 G 280 R ; een poldertje vóór Monnikerede, naar Damme toe, 3 G 280 R ; een poldertje, dat Thierinierspolder heette, en bewerkt werd, nu is het overstroomd, en daarin heeft zich een zijader van het Zwin gevormd - het was 6 G groot ; een poldertje waar de melaatsen van Monnikerede verbleven, 2 G 298 R ; de zogenoemde Coopmanspolder, 102 G 50 R.

De tweede tekst beschrijft de grens van het ingedijkte land. Op de rechteroever van het Zwin, van de Sluise Poort te Damme tot bij Sluis, plantte men 21 palen. Deze dijklijn was ca. 9 km lang. De linkeroever van het Zwin had, met de oevers van de Reigaarsvliet, een lengte van ca. 16 km. Daar werden 40 palen gesteld. Hier publiceren we alleen de afbakening van de linkerzijde. Nadat de landmeters de rechteroever bewandeld hadden, keerden ze terug naar de Monnikereedse Poort te Damme. Daar zetten ze hun tocht verder als volgt :

(f° 43vo) „Deinde redeundo ad villam de Dam, et ad quandam portam qua itur Monekerede, iuxta initium polri nuncupato Copmans, prope parvam portulam, ex parte septentrionali alvei praedicti, primus ex illa parte limes ; deinde super eadem dikam eiusdem polri eundo versus Monekerede, alius limes ; deinde in eadem dika prope eundem polro (sic) ubi lateres fie-

bant, alius limes ; deinde in eadem dika iuxta eundem polrum prope terram Walteri Hidz, alius limes ; deinde in eadem dika iuxta domum Johannis Bartholomei, alius limes ; deinde in principio polri, dicti Cornuts, alius limes ; deinde in eadem dika iuxta managium Micahelis de Lembeke, alius limes ; deinde in initu villae de Monnekerede iuxta terram Katerine relicte Johannis Besonis, alius limes ; deinde eundo versus Houke in exitu ville de Monnekerede, iuxta domum Johannis Metteroe, alius limes ; deinde in eadem dika iuxta terram Leonii de Oestkerke, alius limes ; deinde in eadem dika eundo in praedictum et iuxta terram Jacobi de Lapide, alius limes ; deinde in initio polri parvi domini Johannis de Namurco, alius limes ; deinde in medio dicti polri, alius limes ; deinde in principio polri parvi domini Johannis de Reingersvliete iuxta molendinum, alius limes prope ecclesiam de Houke ; deinde in fine polrioli praedicti in principio villae de Houke, alius limes ; deinde in initio polri dicti Novae Robe, alius limes ; deinde eundo praedicti polri dikam in oriente versus polrum dictum Antiquae Robe, alius limes ; deinde in eadem dika in fine Novae Robe et in initio Magnae Robe, alius limes ; deinde in eadem dika eundo per polrum praedictum, alius limes ; deinde in quodam angulo ab opposito de Sluus, alius limes ; deinde recte eundo in septentrione versus domum Jacobi filii Johannis, alius limes ; deinde in eadem dika prope managium dicti Jacobi, alius limes ; deinde in fine polri dicti Antiquae Robe, alius limes ; deinde in novo polro de novo dikato pertinente ad Petrum (f° 44ro) Mane, alius limes ; deinde in dika cuiusdam polri retro domum Petri Maens, alius limes ; deinde in exitu villae de Muda, alius limes ; deinde in initio cuiusdam polri pertinentis ad Petrum Mane iuxta domum Adelize de Campen, alius limes ; deinde eundo in septentrione in eadem dika

iuxta pontem de Muda, alius limes ; deinde in dika polri domini Johannis de Reingersvliete, eundo in septentrione iuxta terram Rikardi filii Johannis, alius limes ; deinde in eadem dika iuxta terram Willelmi Huers prope polrum praedictum, alius limes ; deinde in eadem dika prope domum Willelmi Saelghen, alius limes ; deinde in eadem dika iuxta polrum praedictum prope terram Mathei Hoerem, alius limes ; deinde in eadem iuxta terram Jacobi de Lefinghe possessam ab Hugone Altoes, alius limes ; deinde a dicto loco seu limite revertendo in occidente, ubi tres dicae conveniunt, iuxta dicti Hugonis terram, alius limes ; deinde eundo ut supra versus terram Johannis Jonghen, alius limes ; deinde eundo versus Reingersvliete, iuxta domum Johannis Luzen, alius limes ; deinde eundo recte in loco nuncupato Reingersvliete, qui quidem locus dicitur Antiquum Zwin, alius limes ; deinde regrediendo de dicto loco seu limite in oriente iuxta polrum monachorum ordinis Cisterciensis in eadem dika contra domum Willelmi Maelnaers, alius limes ; deinde eundo in oriente in eadem dika, iuxta domum Symonis Junioris, prope polrum Nicasii de Coukelare, alius limes ; deinde eundo ut supra, prope quemdam locum nuncupatum Vuifuzen, alius limes” 79.

Vertaling :

Vandaaruit keert men terug naar de stad Dammé, tot bij de poort die naar Monnikerede leidt, bij het beginpunt van de Coopmanspolder, naast een kleine poort; daar staat, aan de noordzijde van de voornoemde bedding (= Zwin), de eerste paal. Verder op de dijk van de genoemde polder naar Monnikerede toe, nog een paal. Verder op de dijk van dezelfde polder, bij de plaats waar stenen gebakken werden, een paal. Op de dijk langs dezelfde polder, bij het land van Walter Hids, een paal. Op de be-

doelde dijk, langs de woning van Jan Bartholomeus, een paal. Bij het beginpunt van de zogenoemde Cornutspolder, een paal. Op de bedoelde dijk, bij de woonplaats van Michael van Lembeke, een paal. Bij de ingang van de stad Monnikerede, naast het land van Katarina, de weduwe van Jan Beson, een paal. Naar Hoeke toe, bij het verlaten van de stad Monnikerede, naast het huis van Jan Metteroe, een paal. Op de bedoelde dijk, bij het land van Leonius van Oostkerke, een paal. Verder op dezelfde dijk, naast het land van Jakob van den Stene, een paal. Bij het beginpunt van een poldertje van heer Jan van Namen, een paal. Halverwege dit poldertje, een paal. Bij het begin van een poldertje van heer Jan van Reigaarsvliet, naast de molen, niet ver van de kerk van Hoeke, een paal. Op het eindpunt van dit poldertje, bij de ingang van de stad Hoeke, een paal. Bij het beginpunt van de zogenoemde Nieuwe Robbepolder, een paal. Verder op de dijk van deze polder, oostwaarts naar de zogenoemde Oude Robbepolder toe, een paal. Op dezelfde dijk, bij het eindpunt van de Nieuwe Robbepolder en het beginpunt van de Grote Robbepolder, een paal. Verder op de dijk van de genoemde polder, een paal. Op een hoek tegenover Sluis, een paal. Verder recht noordwaarts naar de woning van Jakob, zoon van Jan, een paal. Op dezelfde dijk, bij de woonplaats van de genoemde Jakob, een paal. Op het eindpunt van de Oude Robbepolder, een paal. In de nieuwe polder, die opnieuw ingedijkt werd, en aan Pieter Mane toebehoort, een paal. Op de dijk van een polder voorbij de woning van P. Mane, een paal. Op het eindpunt van de stad Mude, een paal. Op het beginpunt van een polder die aan P. Mane toebehoort, naast de woning van Adelize van Kampen, een paal. Verder noordwaarts op de bedoelde dijk, bij de brug van Mude, een paal. Verder op de dijk van de polder van heer Jan

van Reigaarsvliet noordwaarts, bij het land van Rikaart, zoon van Jan, een paal. Op dezelfde dijk langs de bedoelde polder, bij het land van Willem Huer, een paal. Op dezelfde dijk, bij de woning van Willem Saelghe, een paal. Op dezelfde dijk langs dezelfde polder, bij het land van Matheus Hoerem, een paal. Op dezelfde dijk bij het land van Jakob van Leffinge, dat aan Hugo Altoes behoort, een paal. Vanaf de bedoelde plaats draait men westwaarts naar een punt, waar drie dijken samenkomen, bij het land van de genoemde Hugo, een paal. Verder westwaarts naar het land van Jan de Jonge, een paal. Verder naar Reigaarsvliet, bij de woning van Jan Luze, een paal. Recht naar een plaats geheten Reigaarsvliet, die ook Oud Zwin genoemd wordt, een paal. Vanaf dit punt keert men oostwaarts om, langs de polder van de Cisterciënsermonniken; op de bedoelde dijk, tegenover de woning van Willem Maelnaer, een paal. Verder oostwaarts op dezelfde dijk, naast de woning van Simon de Jonge, bij de polder van Nicasius van Koekelare, een paal⁸⁰. Verder in dezelfde richting, bij een plaats geheten Vijfhuizen, een paal.

Het Cartularium van de St.-Kwintinsabdij bewijst dus dat de landwinning te Mude vlugger gevorderd was dan men totnogtoe vermoedde. Ten zuiden en ten oosten van het genoemde Zwinstadje bestonden in 1324 reeds de volgende indijkingen : 1. de Zoutepannepolder, waarvan de grootte later blijkt 43 G te zijn; 2. de Oude en de Nieuwe Robbepolder, die later samen de Robbemoreelpolder zullen heten; 3. de polder van Pieter Maene, waarvan de naam „Maenschen polre” later tot Maneschijnpolder vervormd werd.

We moeten echter toegeven dat de omvang en de topografie van de kleinere polders, die toen ten oosten van Mude, buiten de Greveningedijk, gewonnen waren, ter oorzaak van

latere dijkbreuken en stormvloeden enigszins gewijzigd werden. Vervolgens zien we enerzijds in tekst 2, dat de zeedijk ten noorden van Mude noordwaarts liep langs de polder van Jan, Heer van Reigaarsvliet, en anderzijds in tekst 1, dat „de nieuwe polder van de heer Jan Tobbin” 119 G omvatte. Deze feiten verplichtten ons aan te nemen, dat Jan Tobbin de Noordpolder ingedijkt had. De oppervlakte bedroeg in 1324 119 G, omdat de 2,3 km lange zeewering aanvankelijk aan Tobbin behoorde⁸¹. Na de wederopbouw in 1405 is de dijk een bezit van de gemeenschap geworden (zie par. 11).

Aan de hand van tekst 2 volgen we nu de zeedijk van Jan Tobbins nieuwe polder, totdat we de monding van de Reigaarsvliet bereiken. Daar draaien we west- en zuidwestwaarts om, en komen we op „het punt waar drie dijken samenkomen”, d.w.z. op de noordwesthoek van de Jakobs- en Tantspolder. We stappen langs de rechteroever van de Reigaarsvliet zuidwestwaarts naar de plaats waar de twee sluizen van het Oud Zwin in de genoemde kreek uitmondten (zie par. 10).

Vanaf de sluizen van Reigaarsvliet volgen we de linkeroever van de kreek. Op de dijk van de Monnikenpolder, van de Hoge Polder en van de Butspolder vorderen we tot de toenmalige grens tussen de parochies Westkapelle en Knokke, d.w.z. het eindpunt van het tienderecht van de St.-Kwintinsabdij in het oorspronkelijke Oostkerke. In die buurt stond het vissersdorpje „ten vufhuusen”⁸².

9. Het ontstaan van de parochie Ramskapelle

In paragraaf 4 hebben we reeds aangetoond, dat de parochie Dudzele enkele jaren vóór 1089 ontstaan is. Het grondgebied van deze parochie strekte tot 6 km ten noordoosten van de dorpskom. In de bedoelde noordoosthoek lag een

grote terp, waarop misschien reeds vóór de indijking schapeboeren woonden. Deze vluchtheuvel werd na de aanleg van de Evendijk uitgebreid tot een woonterp. Deze bestaat nog als een ronde hoogte met ca. 125 m doorsnede. Daarop bevindt zich de kern van het dorp Ramskapelle. Deze dorpskom met zijn kerk stak in 1944 ongeveer 1 m boven de overstroming uit.

Naarmate de ontginning en de uitbating van het ingepolderde gewest vorderde, kwamen meer boeren zich in de omgeving vestigen, en werden meer verbindingswegen en landwegjes aangelegd. Op de reeds vermelde terp bouwden enkele landarbeiders hun huisjes. Er groeide een dorpskern, waar men een hulpkapel oprichtte ten behoeve van de bevolkingsaanwas in de noordoosthoek van Dudzele. Enkele jaren later werd de bedoelde kapel verheven tot een parochiekerk, die in 1260 onder de naam Ramskapelle verschijnt⁸³. Men kan best aannemen dat de nieuwe parochie, in de eerste helft van de 13de eeuw, van de moederparochie afgescheiden werd.

Beschikken we over weinig of geen inlichtingen aangaande de oorsprong van Ramskapelle, toch mogen we verklaren dat weinig armendis- sen in het Noordvrije zo vroeg vermeld werden als die van de genoemde parochie. In 1332 rees een betwisting aangaande een rente ten voordele van „de arme van Ramscapelle”. In het charter worden de volgende notabelen van Ramscapelle genoemd: „Clais Scaec, pape van Ramscapelle, Wouter mins heren Wouters sone van Spetilingherwe, Ian Busegher, prochiane van Ramscapelle, Ian de Portere ende Gillis f. Wouters f. Hannins, dismeesters in de vorseide prochie”⁸⁴.

In de daaropvolgende decennia vernemen we niets over de activiteiten van de Ramskapellenaren tenzij over hun steenbakkerijen. Tussen

Dudzele, Lissewege en Ramskapelle is de bovengrond bijzonder geschikt voor het bakken van stenen. Deze nijverheid werkte reeds vóór 1300 te Ramskapelle. Maar deze parochie verwierf vermaardheid, vooral sedert de stad Brugge in 1332 daar een stuk grond kocht, en een belangrijke steenbakkerij op gang bracht (zie hst. 5, par. 2). Dit bedrijf heet in de stadsrekeningen „der stede teghelrie”.

Het is echter mogelijk dat een paar inwoners van Ramskapelle en omringende parochies in de 15de eeuw zich op het weven toelegden. Twee schepenen van het Vrije reden op 15 april 1416 „te Oostkerke, te Dudzele, te Waescapelle, te Ramscapelle, te Lisseweghe, te Heys, te Uutkerke, te Zuwenkerke ende te Nieumestre, omme te wetene hoe vele commen, ghetauwen ende ramen dat in de voorseide plaetsen staen”⁸⁵.

Het grondgebied van de parochie Ramskapelle viel helemaal onder het beheer van de watering Reigaarsvliet. Het oudste landboek van dit waterschap dateert uit 1447⁸⁶. De landmeter registreert de talrijke percelen op een zeer beknopte manier, en noemt zeer zelden de aard van de stukken grond. Tengevolge daarvan kunnen we het landschap slechts gebrekkig weergeven. Schrijver gaat wat preciezer te werk waar hij de bewoning bepaalt. Hij noemt, zowel de hoevekes van de landarbeiders, als de grotere hoeven, allemaal ’hofstede’. Hieronder volgen we, van het zuidwesten uit, de bewoning van Ramskapelle in 1447. We situeren de nu nog bestaande hoeven door middel van hun eigen naam, of met de naam van de huidige bewoner. Maar de verdwenen hoeven krijgen tussen haakjes het kadastrummer van het betrokken perceel.

Het 81e bg ligt langs de noordzijde van de Zuidwatergang. We ontmoeten twee hoeven : 1. „de hoofstede daer Adriaen f. Willem Pieters

up woent” (B 90); 2. „de hoofstede daer Pietre f. Heinrix woendt” (B 5 noord) (f° 305ro-307vo). In het 82e bg wordt de hoeve van Robert Devydt nog niet vermeld. Maar aan de oostzijde ligt B 69 „daer de teghel hoven up staet”. Even verder vinden we twee hoeven : 1. de „boghaert metter hoofstede daer Iacop f. Wouter Weyts nu up woent” (B 23); 2. de „stede daer Lauwers f. Wouter f. Lammens woent” (Bultebilk). Op de oever van de Noordwatergang bevond zich „de hoofstede daer Christiaen f. Pietre f. Wouter van Eyewerve nu up woent, metten lande daer den teghel hoven up staet” (B 64). Ca. 200 m ten zuiden van de dorpskom ligt het perceel „daer de muelen wal in leghet” (° 308ro-312vo).

Het landboek van 1447 vermeldt geen bewoning in het 68e bg (f° 314vo-316vo). Op het westeinde van het 67e bg vinden we twee hoeven : 1. Jan f. Jans Mans (A 154); 2. Jan f. Wulfaert de Vos (A 155). Op het terrein van de Brugse Tegelrie stond de „stede daer Pietre Sprute nu woent” (B 171) (Amedee Reybrouck). Het uiterste oosteinde van het 67e bg behoorde bij de dorpskom : „de prochyte pape van Ramscapelle” 143 R (Pastorie); „Ian Mathys uter Meet” 39 R (later de herberg Hazewind) (f° 313ro-314ro). Tussen deze twee woningen lagen vijf perceeltjes, die samen 60 R groot waren, en die aan Jan en Pieter Mans toebehoorden. We weten echter niet in hoeverre die perceeltjes bewoond waren.

Het 69e bg bevatte drie hoeven : 1. „de stede daer Iacop Hopelynck up woent” (B 227) (Maurice Devolder); 2. „de hoofstede” bewoond door Jan f. Jan f. Klaas Rycx (B 273) (Maurice Gheleyns); 3. een hoeve waarvan de bewoner niet vernoemd wordt (B 291) (f° 320vo-330ro). In het 65e bg stond alleen „de hoofstede” bewoond door Matheus f. Klaas Joyaert (B 205 west) (f° 330vo-337ro). In het

66e bg woonde Jakob Weits langs de Visweg (B 449). De zuidoosthoek van dit begin vormde een deel van de dorpskom. Het stuk grond „teghen over de kerke” was toen in een tiental kleinere perceeltjes verkaveld (B 184-190). Daarop stonden vier woningen, die alle 'hoofstede' heten; van zuid naar noord woonden daar Jan Vandenwalle, Anthonis Deynster, Jan f. Willem Strines en een niet genoemd persoon (f° 337vo-341ro). Geen bewoning in het kleine aanpalende 58e bg (f° 483ro).

In de zuidoosthoek van het 59e bg woonde Pieter f. Willem Michiels (B 433), en op B 415 bevond zich „de hoofstede daer Christiaen Panneets woent” (341vo-344ro). Het 60e bg bevatte vijf woningen die 'hoofstede' genoemd worden : 1. Jakob f. Wouter Lamsins (B 373); 2. Pieter f. Jakob Sprute (B 424); 3. Jan f. Jakob Sprute (B 428) (H. Demuynck); 4. Adriaan f. Jan Amys (B 391); 5. Pieter f. Wouter Lamsins (B 388). Een perceel heet „Capkens hoofstede”. De mote op B 383 was blijkbaar reeds lang verlaten, want de landmeter vermeldt die niet. Vijf van de zeven zojuist opgesomde bewoonde plaatsen lagen langs de Visweg, en twee langs de Heitse Straat (f° 345vo-349ro). Geen bewoning vermeld in het 61e bg (f° 344ro-345ro) en het 64e bg (f° 353vo-355ro). De landmeter rept niet over de mote in het laatstgenoemde begin. Behalve „een ydele hoofstede” op B 327, ontmoeten we in het 62e bg de twee grotere hoeven, die er nu nog staan, en bewoond werden door : 1. de weduwe Wouter van Eyewerve (Medard Snauwaert) (B 321); 2. Lamsin Verneesen (Pieters) (B 382) (° 349ro-351ro).

Hiermede hebben we de westelijke helft van Ramskapelle beschreven. Nu overlopen we, eveneens van het zuidwesten uit, de oostelijke helft. Het 54e bg vermeldt vier bestaande en twee verdwenen hofsteden : 1. Jakob f. Victor

Bast (A 607); 2. Pieter f. Pieter van Eyewerve (A 564) (René Vandenbroucke); 3. de kinderen van Jakob f. Pieter Lambrechts (Klein Pronkenburg); 4. Adriaan Sprute (A 629); 5. „was Pieter Paneets hof” (A 624) (Andries Lierman); 6. „vas Buesegheers hofstede” (A 615) (f° 546vo-554vo).

Het 53e bg levert zes hofsteden : 1. „de stede diemen heet Claps dorpe”, geen bewoner vermeld; 2. Joos f. Gillis f. Wouter (A 458); 3. Jan f. Boudin Weyts (A 443) (Rode Schuur); 4. „de hoofstede daer Wouter f. Gillis woent, metten boogaerde” (A 497); 5. Martin de Louf (A 434); 6. Boudin f. Willem van Eyewerve bezat en gebruikte de hoeve, die later Groot Pronkenburg heet (f° 422vo-427ro). In het 55e bg woonden drie boeren dicht bij de Zuidwatergang : 1. Pieter van Eyewerve (A 345 west); 2. Klaas f. Jan f. Pieter (A 341); 3. Jan f. Boudin Roegiers (A 349 zuid); en vier in de noordhoek : 4. Jan Aernouds (A 276) (Gerard Pintelon); 5. Jan Zeghers (A 291); 6. Jan de Poortere (A 200) (André Proot); 7. Matheus Panneet (A 206) (f° 555ro-561vo).

In het 45e bg woonden, van zuid naar noord : 1. Jan f. Jan f. Wouter van Eyewerve (A 403); 2. Pieter f. Lauwers f. Wouter Lambrecht (A 359); 3. Kornelis f. Ermond Bast (A 370) (Lierman); 4. Jan f. Pieter f. Wouter Lambrecht (A 371); 5. Jan f. Pieter f. Clemens f. Lambrecht Tancx (A 381) (Willy Byl). In de noordoosthoek lag een vroeger bewoond perceel, „dat men heet te Clais Tauwers” (f° 452ro-457ro). Het westeinde van het 46e bg paalde aan de dorpskom bij „de lenebrughe”, maar bevatte geen enkel huis. Ca. 200 m van de kerk stond de hoeve die Lauwers f. Pieter f. Wouter Lambrecht gebruikte (A 158). Verder woonden de kinderen van Jakob Tancx op hun eigen hofstede (A 154-55) (Louis Keirse) (f° 457vo-459vo).

De ommeloper vermeldt geen enkele bewoner in het 56e bg (f° 482vo). Op het zuidoende van het 57e bg woonden Pieter f. Jakob Sprute en Pieter Joyaert (f° 483ro). Ook het westeinde van het 24e bg droeg geen bewoning. Er waren twee hoeven: 1. „libri Iacop van Ghiets... ende es haerlieder hofstede daer zy nu wonen” (A 132) (Jozef Huys); 2. „filia Simoen Vanderbanc, de hofstede daer Willem f. Jans van Eyewerve nu woent” (Rode Poort) (f° 481vo-482ro). In het 25e bg stonden vier hoeven langs de Heistse Straat: 1. „Loy f. Clais f. Wouter” (A 45) (M. Savels); 2. Loys Calf (A 40); 3. Jan Calf (A 1); 4. Simon de Lookere (A 2). Tenslotte „de hofstede, daer Gillis f. Wouter nu woent metten bogaerde”, behoorde aan de kinderen van Jan Devos uit Oostkerke (Blauwe Duivekete) (f° 483vo-488vo).

Bij ons overzicht van het grondgebied behoren enkele bedenkingen. Vooreerst blijkt uit de opsomming dat in 1447 reeds enkele woonplaatsen verlaten waren, en dat tenminste drie oude nederzettingen niet meer door de landmeter besproken worden. Verder is het voor ons niet mogelijk om uit te maken, welke van de vele gesitueerde 'hofsteden' een groot landbedrijf, een middelgrote hoeve, of een huisje met een schuurtje waren. Onder de honderden percelen zijn er drie waarbij de schrijver verklaart dat ze een boomgaard vormen. Daarnaast worden twee steenovens vermeld. Ook zijn er weinig percelen waarbij de landmeter de aanduiding 'leen' voegt.

De kom van een polderdorp als Ramskapelle kon in de 15de eeuw wel nog niet groot zijn, maar we hebben toch moeite om te geloven dat het dorp, volgens de ommeloper, slechts acht woningen omvatte. We nemen veeleer aan dat de landmeter wel de eigenaars van alle percelen rond het kerkhof precies registreert, maar het niet nodig acht om de bewoning van elk per-

ceel te detailleren. Daardoor leren we de juiste omvang en inhoud van de dorpskom niet kennen. We ontmoeten de Pastorie en de Molen. Maar we komen niet te weten of in 1447 te Ramskapelle ambachtslieden en neringdoenden woonden.

De dorpskom uitgezonderd telde Ramskapelle 55 grotere en kleinere hoeven. We schatten het aantal inwoners van de gehele parochie op ca. 275. De lager gelegen gronden langs de westkant bleven schaars bewoond. In de zuidoosthoek stonden de hoeven het dichtst bij elkaar. We bemerken ook een concentratie van de bevolking in het 62e, 60e en 25e Reig, nl. langs de Visweg en de Heistse Straat.

In het aanpalende 63e Reig, in Lissewege, stonden een drietal hoevekes langs de Heistse Heerweg. In een ervan woonde een mandragher: „de hofstede daer Jan de Witte, de mandragher woent” (f° 352vo). Het verwondert ons niet dat meerdere personen zich langs de laatstgenoemde drie wegen vestigden, omdat daarlangs de verse vis van Heist naar het binnenland vervoerd en gedragen werd. Anderzijds zien we dat de bewoners van de bedoelde wijk amper 2,5 km van de zeeoever verwijderd waren, en dat ze dus in de mogelijkheid verkeerden om de strandvisserij te beoefenen⁸⁷.

10. De twee sluizen van Reigaarsvliet te Westkapelle

In paragraaf 6 zagen we reeds dat de Monnikendijk omstreeks 1225 de Reigaarsvliet afgedamd heeft. Het waterschap bouwde een sluis op de plaats waar de kronkelende kreek afgesneden werd. Men mag wel aannemen dat, na de bouw van de sluis bij het Palinghuis, de Kwintinsluis nog een aantal jaren in stand gehouden werd. Naarmate de inpoldering links en rechts van de Reigaarsvliet vorderde, bleef de kreek open als de sluisvliet van de watering Reigaarsvliet.

Hoe verliep ondertussen de afvoer van het water van de Reie? In natte winters schiep de watervloed uit de Zandstreek problemen te Brugge. Daar trachtte men die massa kwijt te geraken door die zo vlug mogelijk naar het Oud Zwin te laten afvloeien⁸⁹. In zulke periodes liepen de velden te Koolkerke en verder langs het Oud Zwin onder water. De gronden op de linkeroever van het Oud Zwin vielen onder het beheer van de watering Reigaarsvliet. Verscheidene grootgelanden van Reigaarsvliet waren poorters van Brugge. Ze hadden er alle belang bij dat hun gronden goed ontwaterd werden en rendeerden. Onder hun invloed werd het Oud Zwin, in de loop van de 13de eeuw, doorgetrokken vanaf Pylyzers Dam (later „ten peerboome” geheten) tot de Kwintinsluis. Blijkens de ommeloper behoorde deze nieuwe watergang aan de watering Reigaarsvliet. Het is dus vrijwel zeker — hoewel niet bewezen — dat het waterschap het bedoelde graafwerk op eigen kosten verricht heeft.

Het nieuw stuk van het Oud Zwin loopt in een rechte lijn van Pereboom tot de Kwintinsluit. Deze afstand bedraagt 5,5 km. Daarvan liggen 1600 m in Westkapelle. Daar heeft men, bij het doorgraven van het Oud Zwin, drie

oudere kreekaders doorkruist: 1. de Scheidingsader; 2. dezelfde waterloop die 800 m noordelijker met zijn oorspronkelijke naam Ede naar de Brolozedijk vloeiende; binnen de afgesneden bocht van de Ede bevinden zich 3 G leengrond van het Hof te Reigaarsvliet, die behoren bij een groter blok op de zuidoostzijde van het Oud Zwin (hst. 4, par. 2); 3. het Krom Water.

Wanneer is het Oud Zwin naar de Reigaarsvliet afgeleid geweest? De tekst uit 1267, die verklaart dat het water van Brugge naar de Reigaarsvliet liep, toont spijtig genoeg niet de weg waarlangs dit gebeurde⁹⁰. Vervolgens vernemen we dat schepenen van Brugge in 1294 de omgeving van de Reigaarsvliet bezochten. Hun bedoeling zal wel geweest zijn om aldaar de waterlozing te schouwen. De stadsrekening geeft echter geen enkele detail aangaande de afvoerweg⁹¹.

Tenslotte staan we voor het feit dat Brugge in 1304 te Reigaarsvliet een brug liet bouwen. In die periode was Vlaanderen verwickeld in een oorlog met Frankrijk en Zeeland. De strijd werd hoofdzakelijk ter zee gevoerd. Het gevaar bestond dat de Franse vloot de Zwinmondning zou binnenvaren, en op de oevers sabotage plegen. Omstreeks 20 juli 1304 heeft Brugge de timmerman Klaas Decupere „ysent te Reinghersvliete, omme die brughe te doen make”⁹². De genoemde moest een schipbrug bouwen: „van 1 scepe 1 brughe mede te makene te Reinghersvliete”, 25 pd. 9 sch. par.; „van 2 vlotschepen die licghen te Reinghersvliete”. Brugse schepenen kwamen de plaatsen aanwijzen waar drie kleinere bruggen moesten gelegd worden: „van 3 huelken ute te lecghene bi schepenen”. Het werk vorderde zo goed dat de stadsontvanger op 10 augustus 30 pd. par. betaalde „Claeyse den cupere ter brughe bouf te Reingersvliete, van werke”⁹³.

De bouw van de schipbrug en van haar bij-

horigheden kostte de stad $\pm$ 80 pd. par. De Bruggelingen zouden zich deze onkosten te Reigaarsvliet niet getroost hebben, tenzij ze daar een belangrijke zaak te beschermen hadden, en wel de sluis waar het overtollige water van de Reie uitvloeide. Maar zodra het gevaar geweken was, liet de stad de bewuste brug afbreken. In september 1304 vergoedde de ontvanger 16 pd. 4 sch. 6 d. par. „Clayse den cupere, van der brughe te Reinghersvliete te doen wachtere, te doen brekene, te doen ladene, te doen bringhene, van den ketenen ende al t ontladene”⁹⁴.

Het is zonder meer duidelijk dat Brugge er belang bij had dat de afwateringsweg Oud Zwin-Reigaarsvliet goed werkte. Maar het oudste document, dat bewijst dat de stad een aandeel in de sluizen van Reigaarsvliet had, is de stadsrekening 1333-34. Totdantoe bestond de sluisvliet tussen de Brolozedijk en het Palinghuis uit een bochtige kreek. Het water moest een niet geringe omweg maken om de sluis van het Palinghuis te bereiken.

Aangezien de waterafvoer langs het Oud Zwin dikwijls moeilijk verliep, trachtte Brugge, langs het schepenkollege van het Brugse Vrije om, aan deze toestand te verhelpen. De genoemde instantie oefende immers het oppertoezicht op de waterschappen uit. Er werd een akkoord bereikt waarbij Brugge en de watering Reigaarsvliet, onder het toezicht van het Vrije, samen een nieuwe sluis bouwden. De stad en het waterschap betaalden elk de helft van het bouwwerk, nl. elk 240 pd. par. Brugge had Jan Walkier afgevaardigd om het werk en de afrekening te controleren⁹⁵.

De mededeling dat J. Walkier in juli 1333 werd „ysent te Reingheersvliete met dien vanden Vrien omme te besiene die sluis”⁹⁶, kan erop wijzen dat de sluis in het voorjaar van 1333 gebouwd is. Anderzijds is het mogelijk dat het

werk reeds vóór de winter 1332-33 beëindigd was, want op f° 98ro staat dat J. Walkier 1 pd. 14 sch. par. betaalde „broedre Roelve”⁹⁷, ontfanghere vander wateringhe vorseit (= Reigaarsvliet), vander sluis van Reingheersvliete te beterne”.

De nieuwe sluis van 1333, die we gemakshalve de Zuidsluis van Reigaarsvliet zullen noemen, werd gebouwd op het punt waar de Monnikendijk de Greveningedijk raakte. Langs de noordzijde van deze laatste dijk groef men een nieuwe watergang tot aan de Zuidsluis, en buiten de sluis tot de Reigaarsvliet. Het water van het Oud Zwin vloeide voortaan langs een veel kortere weg rechtstreeks naar de Reigaarsvliet. De sluis van het Palinghuis bleef dienen om het grondgebied van Reigaarsvliet ten noorden van de Kalveketedijk af te wateren.

De Bruggelingen onderhielden verder de dijken van het Oud Zwin, voor zover die watergang aan de stad toebehoorde. SBR 1336-37, f° 90ro : op 5 oktober 1336 werd Wouter van der Stove „ysent up doude Zwen metten sluismeesters van Reinghersvliete”; daarna betaalde de ontvanger 2 pd. 8 sch. par. „Pietre t Kinde ende sinen gheselschepe vanden ouden dike te hoghene ende te beterne tusschen Brugghe ende Pylyzers dam” (f° 81ro). In augustus 1341 werden twee schepenen „ysent ten ouden Zweine te besiene de dike”⁹⁸.

Brugge hielp niet alleen de Zuidsluis, maar ook de dijken ernaast onderhouden, bij zoverre dat de stadsontvanger de term 'der stede dyken' begon te gebruiken : Meeus Gaie werd in mei 1342 tweemaal „ysent te Reingheersvliete omme te beziene der stede dyken”⁹⁹. De stad betaalde in 1353 haar aandeel in het onderhoud van het Oud Zwin tussen Perebome en Reigaarsvliet : 8 pd. 3 sch. par. „van den werke dat ghedaen was met ghedelve in de wateringhe van Reinghersvliete, daer de steide haer winter

water duere leedt"¹⁰⁰.

In het najaar van 1361 werd een vande sluizen van Reigaarsvliet erg door een storm beschadigd. Het stadsbestuur stuurde op 19 en 21 oktober ambachtslieden „ter sluus van Rengheersvliete die ute ghewaeld was"¹⁰¹. Die sluus moet de Zuudsluis geweest zijn, daar Brugge in 1362 een bijdrage stortte om het vernielde gebouw te helpen herstellen. Hier blijkt dat de stad slechts 1/4 van de onderhoudskosten moest betalen. Daarnaast boekte de stadsontvanger een uitgave van 23 pd. 18 sch. 8 d. par. wegens „coste ghedaen an de speye te Reingheersvliete bi Iacop den Smit"¹⁰².

De bovenstaande citaten uit de Brugse stadsrekeningen tonen duidelijk aan dat het Oud Zwin, vanaf de stadswallen tot de Reigaarsvliet, diende als de afvoerweg voor het overtollige water van de Reie. Dat er te Reigaarsvliet twee sluizen stonden, zullen we even verder bewijzen. Het is wel zeker dat Brugge een van die twee hielp bouwen en onderhouden. Tengevolge daarvan heetten de aanpalende dijksectoren 'der stede dycken'.

De weide naast de sluus verwierf de naam Brugse Bilk, en de waterloop buiten de sluus werd het Brugs Kanaal genoemd. Maar we ontmoeten de laatst bedoelde twee namen nog niet in de 14de eeuw. Het is echter waar dat, tussen de stadsrekeningen van 1333-34 tot 1400-01, de volgende afrekeningen ontbreken: 1343-44; 1349-50; 1356-57; 1357-58; 1364-65; 1365-66; 1373-74; 1374-75; 1376-77; 1377-78; 1378-79; 1381-82. Ook in deze niet bewaarde dokumenten kunnen belangrijke gegevens over de uitwatering te Reigaarsvliet bestaan hebben.

Tenslotte moeten we nog bewijzen dat er zich te Reigaarsvliet twee sluizen bevonden. De Brugse Bilk lag in het 15e Reig. De aanhef van deze sektie luidt in de ommeloper van 1447 als

volgt; „Dit beghint het noordoost van danen¹⁰³ tusscen den *tween* andren sluusen van Reghersvliete". De landmeter gebruikte de term *andere* sluizen, omdat de hoofdsluis sedert 1411 te Hoeke stond. Verder bestond het grootste deel van het 15e Reig uit de weide, die „lopt allomme tusscen den ouden Zwene, dat comt van *beeden* ouden sluusen allomme"¹⁰⁴. Deze weide heet later de Brugse Bilk¹⁰⁵.

In die weide bezat de kerk van Westkapelle een perceeltje van 75 R. Dit wordt in 1553 gelokaliseerd als volgt: „west vanden palynchuisse, in den Bruchschen bilck... tusschen de twee houde sluusen ende zwenen... metten westhende andt houde Zwyn, int 15e beghin der wateringhe van groot Reygarsvliet"¹⁰⁶. Het lijdt dus geen twijfel, dat de Brugse Bilk omgeven was door de twee armen van het Oud Zwin, en dat elke van beide naar een van de twee sluizen liep.

11. De oorsprong van Nieuw Mude

In het begin van de 14de eeuw bestond de zee-wering op de westoever van het Zwin uit de dijk van de Vardenaarspolder, Hoge Polder, Buts-, Vageviers-, Noord-, Maneschijn- en Robbepolder (zie par. 8). De sedimentatie vorderde vooral aan de binnenzijde van de bocht van het Pas, d.w.z. ter hoogte van Mude. Daardoor geraakte de Zwinoever steeds verder van de oorspronkelijke aanlegplaats, d.w.z. van de Greveningedijk verwijderd. De inwoners van Mude bouwden, van de genoemde dijk uit, een dam waarover ze naar hun nieuwe aanlegplaats konden stappen. „Den stepsteendijk toebehoorende de stede vander Mude"¹⁰⁷ verbond voortaan het oudste Mude met het Nieuwe Mude.

Langs de westzijde van het Pas lag een uitgebreide strook schorreland gereed om inge-

dijkt te worden. De sektor op de westzijde van de Stapsteendijk heette de Zoute Panne. De naam Zoutepanepolder verschijnt in 1324¹⁰⁸. De bedoelde schorre moet enkele jaren vóór 1300 gewonnen zijn.

De Zoutepanepolder ligt langs de zuidzijde van de Greveningedijk. Het oosteinde grenst over een lengte van 200 m aan 'den steendyck'. Deze laatste behoorde niet bij de polder. De rest van de weerdijk is 1 km lang. Deze sektor behoorde bij de aanpalende percelen. De omleloper van Greveninge vermeldt slechts twee eigenaars: „de kercke van St. Jans ter Sluus”, 23 G; „de kercke van onse vrouwe ter Sluus”, 20 G (f° 136v^o). Dit poldertje van 43 G vloeiده vermoedelijk vanaf het begin, door de Greveningedijk, naar Greveninge af.

Na de Zoutepanne kwam waarschijnlijk eerst de, later zogenaamde, Oude Robbepolder aan de beurt. Deze ligt op de westzijde van de Zoutepanne, en langs de zuidzijde van de Greveningedijk. Kort daarna won Pieter Maene de 'Maenschen polre' en een poldertje aan de zuidzijde ervan (dit zal later de Brugse Polder heten). Tenslotte werd vóór 1324 nog de Nieuwe Robbepolder ingedijkt. De Stapsteendijk werd zuidoostwaarts door deze polder heen met de nieuwe zeedijk verbonden. Rond dit eindpunt ontstond het nieuwe Mude.

Het tienderegister van St.-Kwintinsabdij van ± 1400 vermeldt, o.a. alle tiendehoeken 'inde prochie vander Mude'. De schrijver beëindigt de opsomming van de bedoelde hoeken met deze vier: 1. „eene tiende, diemen heet den polre vanden Maenschine”; 2. „eene tiende inden polre, diemen heet de Zoutpanne”; 3. „eene tiende inde polres, diemen heet den oude Robe, ende den Moreel”; 4. „eene tiende inde polre, diemen heet vander nieuwer Mude, ende een cleene polrekin thende deran”¹⁰⁹.

Over de twee poldertjes, die de boven aan-

gehaalde lijst afsluiten, geeft de schrijver geen nadere aanduiding dan dat ze te Nieuw Mude liggen, d.w.z. op de westzijde van het Pas. De poldertjes worden later niet meer vermeld. Hun dijken zijn door de Elizabetvloed van 1404 weggespoeld. De genoemde storm vernielde grote delen van de zeeweringen langs de Noordzee. Schepenen van het Vrije reden op 19 november „te Waerscapelle... te Cnocken, ende voort te anderen diverschen steden, omme te beziene waer de zee in te brocken was”¹¹⁰. Afgezanten van Brugge stonden op 28 oktober 1405 „te Reinghersvliete, omme te scauwene tmaken vanden diken van Reinghersvliete, van Volkaerds scote, ende van Boudin Buts polre”¹¹¹.

De meeste polders langs de kusten van het Brugse Vrije waren met zeewater overstroomd. De dringende nood bracht de schepenkolleges van het Vrije en van Brugge ertoe om financiële hulp te bieden. Elk van beide instanties leende 100 pd. gr. aan „de spadenaers, uuyt draghers, dikers ende andere wercklieden, ten tyde dat de groote vloet gheghaen was”¹¹². Het Vrije vond dat de getroffen waterschappen een bijzondere bijdrage van hun gelanden moesten innen, nl. een dijkgeld schieten. Op 6 december stuurde het de Heer van de Capelle „omme t adviseerne hoe men t ghelt ghecrighen zoude, omme de diken van der zee te repareerne, daer ghesloten was ghescot te schietene up elc ghemet lants, ende dat eericke”¹¹³ te innene”¹¹⁴.

De afkondiging van het bijzonder geschat veroorzaakte spanningen tussen de eigenaars en hun pachters. Schepenen van het Vrije reden van 23 tot 26 februari 1405 „te Heys, in de polres van Lapscuere ende van der Mude, te Waescapelle”, naar Oostkerke, Dudzele, Ramskapelle, Koolkerke, het Oost- en het Westvrije, „omme t apointierne ende te helpen ghereedene die pachters, die bezouten land noten, elck ieghens de ghonen t voorseide landt toebe-

hoorende, alsoo verre als men mochte, ende beide partijen voor ooghen camp, naer den inhouden van den gheboden, datter t sondaechs daer te vooren of ghedaen was"¹¹⁵.

In de zomer van 1405 werd de zeedijk tussen Knokke en Mude verhoogd en verstevigd. Deze dijklijn heette voortaan Graafjansdijk. Maar toen de kosten van de dijkbouw moesten vereffend worden, weigerden vier poldertjes in de buurt van de Reigaarsvliet hun aandeel te betalen, nl. „den Rukelosschen polder, s Cleerx polre ende twee ander polders daer bi gheleghen"¹¹⁶. Deze vier worden niet nader gesitueerd.

Sedert meer dan een eeuw was de Noordpolder gewonnen, en grensden de bedoelde poldertjes niet meer aan de zee. Ongetwijfeld steunden ze op het middeleeuws principe dat elk zijn eigendom moest onderhouden, bv. een waterloop, een brug, een weg, een dijk. Maar de dijkjes van de zes poldertjes werden reeds lange tijd niet meer als een zeewering in stand gehouden, en konden bij een breuk in de toenmalige zeedijk de vloed niet stuiten. Het Vrije vond het dan ook redelijk dat de gelanden bijdroegen tot de bouw van de Graafjansdijk, die ook hun gronden beschermde.

12. De kerktoren van Westkapelle was een vaarbaken van het Zwin

Terwijl de bewoners van de polders langs de Zwinoevers in het voorjaar van 1405 hun zeedijken herbouwden, verscheen een gevaar van een heel andere aard. Toen was Vlaanderen in de Honderdjarige Oorlog verwickeld. In het genoemde voorjaar voeren Engelse oorlogschepen het Zwin binnen, en zetten ze op verscheidene plaatsen manschappen aan wal. De poging om op 24 mei Sluis te veroveren mislukte. Daarna plunderden en brandden de En-

gelsen in de omliggende parochies. We kunnen niet achterhalen hoeveel schade de inwoners van Ramskapelle geleden hebben. Wat we wel weten is dat de dorpskom en de kerktoren van Westkapelle op 25 mei 1405 door het vuur verwoest werden¹¹⁷.

Een beslissing van het kapittel van SD laat vermoeden hoeveel schade de Elizabethvloed van 1404 en de Engelse inval van mei 1405 aan de parochie Westkapelle berokkend hebben. Vele boeren baatten percelen uit, die jaarlijkse renten in natura of in geld aan SD moesten voldoen¹¹⁸. De betrokkene personen verschenen op 1 juli 1405 in de kapittelzaal te Brugge: „Ze wezen de heren van het kapittel op hun ellendige toestand. Deze was veroorzaakt enerzijds door de zeevloed die in november van dit jaar (feitelijk in 1404) hun gronden met zulk geweld overstroomde, dat hun dijken en sluizen doorgebroken werden, en dat het gezaaide op hun akkers omzeggens helemaal verloren was, anderzijds door het feit dat hun huizen verbrand waren, want de Engelsen hadden die alsmede hun kerk onlangs in brand gestoken"¹¹⁹. Daarbij kwam nog dat ze aan de wateringen zware bijdragen moesten betalen voor het herstel van de geteisterde dijken en sluizen.

De boeren vroegen dat ze tijdelijk van de boven vermelde verplichtingen zouden ontslagen zijn, opdat ze gemakkelijker hun huizen en hun kerk zouden kunnen herbouwen, en hun verzilte akkers weer in een goede staat brengen. De kanunniken kwamen op de volgende manier tegemoet aan het verzoek van de Westkapellenaars: 1. voor het rekenjaar 1404 werden de boeren ontslagen van de leveringen in natura; 2. voor de jaren 1405 tot en met 1409 leverden ze de helft van de verschuldigde hoeveelheden; 3. de andere jaarlijkse renten werden niet kwijtgescholden. Westkapelle aanvaardde deze regeling¹²⁰.

De toren van Westkapelle betekende een van de belangrijkste bakens, naar dewelke de koopvaarders zich moesten richten om de Zwinmonding binnen te varen. Aangezien de wederopbouw van deze toren aan de handel van geheel Vlaanderen ten goede zou komen, kon Brugge bekomen dat de Vier Leden elk hun deel van de kosten betaalden. De genoemde partijen verklaarden zich akkoord om samen te werken.

De Vier Leden bestemden gezamenlijk 1600 pd. par. voor het overeengekomen werk. Maar in 1410 bleek dat met die som, die gestort was „ten werke van den thorre van Waescapelle, de welke thor over een ghedreghen was te doen makene, ten verzouke van den oudermans van der Duudscher Hanze... tvorseide werc niet vulmaect noch vulbrocht mochte worden, also het gheadviseirt was ghemaect te wesene; de Viere Leden van den vorseiden Lande (= Vlaanderen) ten zelve werke consenteirden te ghevene” 800 pd. par. Deze bijkomende bijdrage werd verdeeld als volgt: Brugge 2/6, Gent 2/6, Ieper 1/6, het Brugse Vrije 1/6¹²¹.

De Vier Leden vergaderden op 4 mei 1410 te Gent om te spreken over de 400 „croonen die ghebraken omme te vulmakene twerc vander thorre van Waescapelle, boven den 800 cronon die t vorseide lant der toe betaelt hadde”¹²². Nadat de geldkwestie opgelost was, kon de wederopbouw van de toren, zoals we hieronder zullen zien, voortgezet worden.

In het archief van de stad Brugge en van het Brugse Vrije bevindt zich, voor zover we weten, geen dossier meer aangaande de wederopbouw van de toren. Gelukkig bezat het Iepers stadsarchief, vóór de verwoesting door de Eerste Wereldoorlog, het dubbel van negen losse stukken uit het bewuste dossier. H.Q. Janssen heeft die documenten vanwege de toenmalige stadsarchivaris I. Diegerick ter inzage gekregen, en in 1859 gepubliceerd¹²³.

Dank zij dit bronnenmateriaal krijgen we een behoorlijk beeld van de spits van de kerktoren van Westkapelle, zoals die ca. 1410 hersteld werd. Waar het nuttig blijkt, zullen we tekst van het dossier aanhalen. We moeten echter vooraf op het volgende wijzen. H.Q. Janssen heeft hier en daar een woord of een afkorting niet heel juist gelezen, maar we kunnen zijn versie niet meer toetsen aan de oorspronkelijke tekst omdat die vergaan is.

Het timmerwerk vormde het belangrijkste onderdeel van de gehele wederopbouw. Daarom heeft men eerst het bestek van dit werk opgesteld: „De maniere van den makene van der cappe van den thorre van Westcapelle” werd op 10 april 1409 gemaakt door ambachtslieden, die vanwege de Vier Leden en de Graaf gesteld waren. De afgevaardigden van de bedoelde instanties bevonden zich reeds op 9 april te Westkapelle¹²⁴. Hier volgt het bestek van het timmerwerk:

„Eerst datter zal zyn ghewrocht een tafelment¹²⁵ van houtwerke, daer de cappe up staen zal ende de machelrie mede verzekert word; die zal zyn dobbble gheplaedt; de vorseide platen¹²⁶ elke breet 12 dumen¹²⁷ ende dicke 8 dumen, met voorlysten¹²⁸ gesteken in elk paneel¹²⁹, de blockeelen¹³⁰ daer in ghesteken, met stontsoenen¹³¹ ten beede den henden daer in ghesteken.

Item met tweeen balken in cruuse ghebonden alsoo den warke toebehoort, die 14 dumen breed ende 16 dumen diepe, met 4 houten ghesteken in de vorseide balken metgaders 4 intueghen¹³², al van der grootte van den zelve balken, met 8 stilen¹³³ ghebonden nederwaert tote up de snede die es onder den loodzolder¹³⁴, die van zulker dicte ende grootte als de vorseide balken, met corbeelden¹³⁵ 16 voeten lang, van gheliker grootte ende ghebonden met intueghen also den werke toebehoort.

„Item zullen in desen thor staen 6 stagen,

deerste 14 hooghe 14 voeten, de balken groot zynde 12 dumen viercante, de stilen ende corbeelen achtervolghende". De overige vijf verdiepingen waren wat lager, en de balken ervan iets lichter : de 2de 12 voet hoog; de 3de 11 voet; de 4de 10 voet; de 5de 9 voet; de 6de 8 voet; samen 64 voet.

„Item boven dese stagen sal staen den makelare¹³⁶, ghebonden met twee wielen ende met zinen banden also dertoe behooren zal; de voorseide makelare hooghe zynde 27 voeten, ende dicke 12 dumen over alle ziden. Item alle de voorseide stagen zullen wesen ghevoorlyst, ghe-lyc dat verclaerst es van der onderste stage.

Item zulre wesen 8 panneelen, elc pannel met eenen cruce, ende met eenre intueghen ghesteken in beede de stilen ter middewaert van den cruce; de intueghen ende de banden van der nederste stage breed 8 dumen ende dicke 5 dumen, ende van der upperste stage de voorseide banden ende intueghen blivende 6 dumen ende dicke 4 dumen, ende de stagen tusschen beeden achtervolghende, also daertoe behoort.

Item zullen zyn ghemaect 8 hooftkepers, elc 40 voeten lang, beneden groot viercante 8 dumen ende boven 5 dumen, ende tusschen elc van den voorseiden hooftkepers 7 kepers beneden grof 5 dumen viercante, ende also achtervolghende upwaert gaende alsoot behoort; ende alle deze lasschen van den voorseiden kepers inghesteken met tonghen¹³⁷ 2 voeten lang.

Ende al thout gaende ten voorseiden warke, also hierboven verclaerst es, zal zyn wel ghe-tailget¹³⁸, ende niet¹³⁹ ryscaelde¹⁴⁰ noch vueghel-hooghde¹⁴¹.

Item den voorseiden tor zal zyn gheloken met ghezaeghden tienvouthouten Dansicx houd¹⁴², goed zynde ende wel bereet van dicten, onghemest ende onghegrout¹⁴³, omme daerup te deckene met scaelgen. Item int voorseide dec zullen ghemaect worden 4 veinstren, daer zy

oorboirlixt staen zullen.

Ende dit voorseide werc es besteidt te leverne ende te makene, elc hout naer zine steke als voorscreven staet, omme ghewroght ende ghe-loken te wesene tusschen dit ende alf Maerte eerst commende, omme dan te deckene thuut-gane van Meye naest volghende, of ten minsten zinte Jansmesse achtervolghende, ende dit omme de somme van 143 lb.¹⁴⁴ grooten. Dies zullen de wercliede leveren alle de naghelen, groot ende cleene, diere toegaen zullen" (H.Q. Jansen, p. 419).

We kunnen het werk van de timmerman kort samenvatten. Op de muren van het achthoekige torengedouw legde hij eerst de vloer van de klokozolder. Daarop bouwde hij een spits met acht zijden. In vier van de acht zijden stak hij een standvenster. De zes verdiepingen waren samen 64 voet hoog. Op de 6de verdieping timmerde hij een top met 27 voet hoogde. De totale hoogte van de torenspits bedroeg dus 91 voet (ca. 25 m).

Twee losse bladen van het bewuste dossier behandelen het metselwerk. Daar de twee teksten niet eensluidend zijn, en elk heelwat interessante details verschaffen, achten we het nodig om beide te citeren. Vooreerst een niet gedateerd dokument bevat „tavys van der maetsel-rie van den torre van Westcappelle", d.w.z. de algemene onderrichtingen opgesteld door een paar ambachtslieden :

„Eerst den muer te hooghene drie laghen met den lysten, dats te wetene dat de lyste ghe-hauwen zal zyn van quareelen.

Voort de achte veinstren : de columnen ende arnasc¹⁴⁵ ute te brekene datter nu in staet, ende de voorseide veinstren weder up ghebrocht gherazeerd¹⁴⁶ van den loodzolder inwaerd, ende dat ghecaepd¹⁴⁷ van binnen ende van buten also den werke toebehoort, ende de voorseide veinstren ghenaut eenen voet over elke zide.

Item drie veinstren upwaert ute te brekene die daer ghescuerd staen, ende die weder te verwelvene met also vele boghen alser nu waren, ende eenen boghe meer; ende aldies ghe-lycx zo zalmen in elc vanden 5 andren veinstren eenen boghe welven onder dandre diere nu staen.

Item achte nueten¹⁴⁸, elke nuete van drien steenen, stekende deen boven den andren, omme dies dat een steen den last niet ghedraghen en zoude omme de grootte van den stantvliken¹⁴⁹.

Item den tor binnen vanden nedersten zolder upwaerd te verscoeyene¹⁵⁰ ende daer up te bewerpene¹⁵¹, ende buten te bewerpene daer de gaten staen" (p. 322).

Een ander blad beschrijft 'de voorwaerde', d.i. de aanbesteding van het metselwerk op 25 juni 1410. Hier moeten we even aanknopen bij het bericht dat de afgevaardigden van de Vier Leden op 24 juni naar Sluis reisden „omme voorwoorde ende besprec te makene vanden werke van machelrien ende van ysere vanden thorre van Waescapelle"¹⁵². Adriaan Brantin aanvaardde de opdracht tegen 200 pd. par. Voor die prijs moest hij „al dit voorseide werc, steen, calc, zand, arbeyt ende stellinghe" leveren. De tekst van de aanbesteding luidt :

„Metten eersten zalmen up breken tcape-ment van den lysten die licghen onder tcape-ment vanden clocveinstren¹⁵³ upwaert onder de 8 veinstren, ende de voorseide viercante up te bringhene, also hoghe als de veinstren porren¹⁵⁴ zullen, ende elke veinstre wyt zynde den dach¹⁵⁵ twee voeten, ende die up stekende also hoghe als de maetselrye ghestrecken mach.

Voort zalmen binnen vanden loodsoldre nederwaert breken also verre als van noode wesen zal eenen voet diepe, ende verscoyen ende bringhene up den zelven grond diemen vonde.

Voort daer de stilen staen zouden, inde 8

houcken, zalmen van onder up bringhen ende ten up cante zalmen steken noten, also vele als van node wesen zal, elke dicke zynde 8 dumen van goeden Brabandschen of Doornixsche steenen, elc drie voeten lanc achterwaert ghestrect.

Voort vanden 8 canten up waert al diereghe-lijke eenen voet in brekende ende sghelyx verscoyende, ende telken drie voeten hoghe eenen alven voet voordr inbrekende te muere waert omme toverbundene.

Voort vanden lysten die licghen onder de clocveinstre nederwaert viercante vanden torre totten dake toe te bewerpene ende te verscoyene daert van node wesen zal" (p. 321).

Wanneer we de bovenstaande twee teksten aangaande het metselwerk samenbrengen, dan kunnen we niet uitmaken of de 'voorwoorde' helemaal volgens 'tavys' afgewerkt is. Toch zijn er een paar zaken duidelijk. Het bovenste deel van de muren had schade geleden door de brand en de verwering. De vervallen stukken van het metselwerk werden afgebroken. De metser vernieuwde de bekleding en de bogen van de acht galmgaten. In elk van de acht hoeken van de toren stak hij een noot uit natuursteen. Overigens trok hij de muren met bakstenen op tot de vereiste hoogte. We vernemen jammer genoeg geen enkel gegeven over het ijzerwerk.

Nadat het hout-, metsel- en ijzerwerk van de torenspits beëindigd was, bleef de verdere afwerking aanslepen, omdat de uitgaven hoger opliepen dan de boven vermelde 1600 pd. par. Daarom besloten de Vier Leden, zoals we reeds zagen, nog 800 pd. par. bij te dragen. Afgevaardigden reisden op 22 september 1412 naar Westkapelle om „toverziene twerc vanden thorre van Waescapelle, die tland van Vlaendren heift ghedaen maken ten verzoucke vanden coopliden vander Hanze, ende metten wercliden, die den voorseiden thor ghenomen hadden

te makene, rekeninghe te slutene"¹⁵⁶.

De Vier Leden besloten „den thor van Waescapelle te deckene met scailgen"¹⁵⁷. Op 25 september maakten ze „voorwoorde... ieghen Ianne Scaerpinc, den scaelgedeckere, den tor van Waescapelle (sic) te deckene met goeden scailen van Fomay"¹⁵⁸. Het werk moest vóór Vastenavond van 1413 beëindigd zijn.

De schaliën kostten „de roede om 17 sch. 6 d. gr., die te lecghene ten darden. Dies zal hi der binnen sluten de nocke booven met loode, de veursten vanden stantveinstren ende vanden vanegaten¹⁵⁹ ende de zillen vanden veinstren decken met loode, ende ooc de 4 makelaers van den 4 stantveinstren¹⁶⁰, ende voort de posten vanden veinstren sghelyx decken met loode. Hier toe zal hi leveren al flood, scaelgen, naghelen, stellinghen ende al datter toehoren zal. Dies zal hi hebben in minderinghe 1500 l. loods, twelke es te Waescapelle (sic) om 2 miten tpond; comt 4 l. 3 sch. 4 d. gr." (p. 323).

Verder zijn er nog vier losse bladen, die de inkomsten en de uitgaven samenvatten. Hieruit putten we de interessantste gegevens. Een document toont aan welk aandeel de Vier Leden, elk „met haren onderzaten", in de vermelde 1600 pd. par. leverden: Gent 629 pd. 6 sch. 8 d. par.; Brugge 389 pd. 14 sch. par.; het Brugse Vrije 326 pd. 17 sch. 7 d. par.; Ieper 254 pd. 2 sch. par. (p. 327). Een zeer beknopte lijst vermeldt elf kleinere steden, die elk met hun gewest een bijdrage stortten: Mude, Aardenburg, Biervliet, Bornem, Ninove, Waasten, Kassel, Mardijk, Veurne, Lo en Gistel (p. 328).

Een voorlopige rekening, die op 26 september 1412 gemaakt werd, dateert de brand van de toren als volgt: „de thor van Waescapelle was verberrent bi den Inghelschen te Meye int iaer 1400 ende 5, an den welken de vreimde, tlant van Vlaenderen bezoukende van oostwaers bi der zee, hare kennesse namen van ancom-

mene van den voorseiden lande".

De uitgaven: 1. „van temmerwerke, besteid Ianne Cleyaerd, temmerman van Brucghe", 143 pd. gr.; 2. „van maetsene, besteid Adriaen Brantin, maetsenare van der Sluus", 25 pd. 13 sch. 4 gr.; 3. „van yserwerke, besteid Ianne van Ambourg, smid van der Sluus, daertoe levere-
rende 3200 pond yzers te 8 s. grooten thondert"; 4. „van den cruce metter stofferinghe", 4 pd. 1 sch. 8 gr.; dit kruis werd geleverd door de „kerckmeesters van sinte Ians ter Sluus"; 5. „van scaelgedake ende loodwerke, besteid Ianne Scaerping van Brucghe, de roede omme 17 s. 6 d. grooten, floodwerc der binnen gaende"; er waren 29 „roeden dacx" (ca. 425 m²): 25 pd. 7 sch. 6 gr. Som 201 pd. 18 sch. 6 gr.

De inkomsten: 1. „tlant van Vlaendren", 200 pd. gr.; 2. „es van der kerken weghe van Waescapelle ghegheven te hulpen den voorseiden werke 1500 pond ouds loods, dat de scaelgedeckere hebben zal te twee inghelsche tpond" (1 engelse = 1/3 grooten), 4 pd. 3 sch. 4 gr.; 3. „noch 884 pond ouds yzers, dat de smit vorseit hebben zal te 4 s. grooten thondert", 25 sch. 4 gr. Som 205 pd. 18 sch. 8 d. gr. Overschot 4 pd. 2 gr. (p. 324).

Blijkbaar kon men in 1413 de toren als afgewerkt beschouwen, en met de ambachtslieden afrekenen. Afgevaardigden van de Vier Leden reden op 10 juli „te Waescappelle omme t overziene twerc vanden thorre van Waescapelle, ende wat daran ghebrac te makene, de welke thor ten coste van den voorseiden lande ghemaect was, ende voord omme te rekene metten werclieden, dient besteid was te makene"¹⁶¹. Anderzijds vernemen we niets over de rest van het kerkgebouw. Maar, indien ook dit deel onder de brand geleden had, dan lag het herstellen van deze schade bij het kerkbestuur van Westkapelle.